

583 ipse tandem cum immensa,¹⁶ certe temporibus nostris¹⁷ satis incredibili classe navium, Romam contendit. Nam habuisse tunc tria millia septingentas naves dicitur : quem numerum ne apud Xerxem quidem, præclarum illum Persarum regem, nec Alexandrum Magnum, vel quemquam alium fuisse regum, historiæ ferunt. Is simul ut cum agmine militum ad Urbem pergens littore egressus est, occursu comitis Marini territus et in fugam versus, arrepta navi, Carthaginem solus rediit, atque ibi continuo militari manu interfectus est. Sabinus, gener ejus, Constantinopolim fugit, unde¹⁸ post aliquantum temporis retractus, exsilioque damnatus est. Hunc omnem catalogum, ut dixi, vel manifestorum tyrannorum, vel inobedientium ducum optima Honorius imperator religione et felicitate occidi¹⁹ meruit, magna Constantius comes industria et celeritate confecit : merito sane, quia²⁰ in his diebus præcipiente Honorio, et adjuvante Constantio, pax et unitas per universam Africam Ecclesiæ catholicæ reddita est : et corpus Christi, quod nos sumus, redintegrata²¹ discissione sanatum est : imposita executione sancti præcepti Marcellino tribuno,²² viro in primis prudenti et industrio, omniumque bonorum studiorum appetentissimo, quem²³ Marinus comes apud Carthaginem (incertum zelo stimulatus, an auro corruptus) occidit : qui continuo revocatus ex Africa, factusque privatus, vel ad pœnam, vel ad pœnitentiam conscientia suæ dimissus est.

584 CAPUT XLIII.

Quomodo Gothi expulsi ; quid Ataulphus rex eorum instituerit. De Segerico et Vallia regibus Gothorum.

Anno ab Urbe condita MCLXXIII, Constantius comes apud Arclatem, Gallia urbem, consistens, magna rerum gerendarum industria, Gothos Narbona expulit, atque abire in Hispaniam coegit, interdicto

HAVERCAMPI NOTÆ.

16. *Certe. Perizon., satis.*

17. *Satis incredibili.* Editi (præter August.), et satis incredibili ; verum mss. illud et non agnoscunt, atque etiam sensui officit.

18. *Post aliquantum temporis.* Florent. sec. et Lugd. Bat. tert., cum Coll. Gronov., tempus pro temporis habent ; sed Lugd. Bat. sec., post aliquantum temporis. In fine periodi est ex mss. apposui.

19. *Occidi meruit.* Supina admodum negligentia, non modo in cunctis edd., sed et omnibus mss., præterquam Lugd. Batt. primo et tert. atque Coll. Gronov., omissum fuit verbum occidi, sine quo ridiculus admodum est sensus.

20. *In his. Ed. Aug., his diebus ; cod. Periz., illis diebus ; uterque deletio in.*

21. *Discissione.* Lugd. Batt. quatuor, Coll. Gronov. et edd. Venetæ, discessione.

22. *Viro in primis prudenti.* Ed. Aug., bono viro, in primis, etc.

23. *Marinus comes.* Is qui Heraclianum in Italia copiis suis exuerat, atque deinde cum imperio in Africam missus fuerat.

CAP. XLIII. — 1. *Ultimo exitu ejus.* Lugd. Batt. tres, in ultimo exitu ejus.

2. *Prudentemque.* Idem mss., prudentem.

3. *Referentem.* Ita tres codd. Lugd. Batt., Coll.

A præcipue, atque intercluso omni comœatu navium, et peregrinorum usu commerciorum. Gothorum tunc populis Ataulphus rex præerat : qui, post irruptionem Urbis ac mortem Alarici, Placidia, ut dixi, captiva, sorore imperatoris, in uxorem assumpta, Alarico in regnum successerat. Is, ut sæpe auditum, atque¹ ultimo exitu ejus probatum est, satis studiose sector pacis, militare fideliter Honorio imperatori, ac pro defendenda Romana republica impendere vires Gothorum præoptavit. Nam ego quoque ipse virum quemdam Narbonensem, illustris sub Theodosio militiæ, etiam religiosum² prudentemque et gravem, apud Bethlehem oppidum Palæstinæ, beatissimo Hieronymo presbytero³ referentem audivi, se familiarissimum Ataulpho apud

B Narbonam fuisse : ac de eo sæpe sub testificatione **585** didicisse, quod ille cum⁴ esset animo, viribus, ingenioque nimius, referre solitus esset, se in primis ardentem inhiasse : ut, oblitterato Romano nomine, Romanum omne solum, Gothorum imperium et faceret et vocaret : essetque, ut vulgariter loquar, Gothia,⁵ quod Romania fuisset ; fieretque nunc Ataulphus, quod quondam Cæsar Augustus. At ubi multa experientia probavisset, neque Gothos ullo modo parere legibus posse propter effrenatam barbariem, neque reipublicæ interdici leges oportere, sine quibus respublica⁶ non est respublica ;⁷ elegisse se : altem, ut gloriam sibi de restituyendo in integrum, augendoque Romano nomine Gothorum viribus quæreret, habereturque apud posteros Romanæ restitutionis auctor, postquam esse non⁸ potuerat immutator. Ob hoc abstinere a bello, ob hoc⁹ inhiare paci nitebatur, præcipue Placidia uxoris suæ, feminae sane ingenio acerrimæ et religionis¹⁰ satis probæ, ad omnia bonarum ordinationum opera persuasum et consilio temperatum. Cumque eidem paci petendæ atque offerendæ studio-

C

Gronov. et ed. August. scribunt, neque aliter scribi debet. Vulgata certe nihil ineptius. Illa sic habet, *Hieronymo presbytero referente, audivi se*, etc., quasi, referente Hieronymo presbytero, Narbonensem illum audivisset Orosius, cum innuat, se interfuisse illi colloquio. Quidam dein mss. ex Lugd. Batt., ut et Coll. Gronov. habent, *audivisse me fateor*, vel *audivisse fateor*, et dein *se fuisse*.

4. *Esset.* Lugd. Bat. pr. erat.

5. *Quod Romania fuisset.* De hac appellatione, quæ sollicitari non debet, vide Spanhemium in Orbe Romano p. 166.

D 6. *Non est respublica.* Ed. August., non esset respublica.

7. *Elegisse se saltem.* Edd. vulgg., salutem, præter Venetas et August. atque primam omnium, in qua certe lectione nulla salus bono sensui. Mss. quos inspexi omnes habent *saltem*. Florent. tert. scribit, *elegisse saltem*.

8. *Potuerat.* Ex ed. Augustana sumptum, reliquæ habent, *poterat*.

9. *Inhiare paci.* Hoc quoque ex mss. et edd. vet. pro, *inhiare pace*.

10. *Satis probæ.* Consensu suo ita quoque eadem exemplaria sic scribi volunt, non *satis probatæ*.

pro nimio amore peccatum. Siquidem annuntianti A de passione sua Domino amoris impatientia dixerat : **612** *Propitius tibi esto, Domine, non erit illud tibi (Matth. xvi, 22).*

24. O miseriam miserorum ! Si Petrus in aliquo Christum amando peccavit, *delicta quis intelligit (Psal. xviii, 13)?* Clamat propheta et clamat in Spiritu sancto : clamat ille, de quo dixerat Dominus : *Manus mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum, et nihil proficiet inimicus in eo (Psal. lxxxviii, 22, 23)* : et quid clamet, attende : *Ab occultis meis munda me, Domine (Psal. xviii, 25).* David ille electus secundum cor (1 Reg. xiii, 14), ille quem promisit Deus *facturum omnes voluntates suas (Ibid. et Act. xiii, 22)*, ille quem unxit in regem, ille quem prophetici spiritus sanctificatione donavit, stupens B in obreptione peccaminum, clamat ad Dominum, ut ab occultis suis mundetur implorat, et dicitur ei a Domino, in alio loco : *Non edificabis domum nomini meo, eo quod sis vir bellator, et sanguinem fuderis (1 Paral. xxviii, 5)* ; quasi vero sordium abolitione cunctarum ita emundare eum nequiverit, ut dignum digno operi præpararet. David usque ad mortem non emundatur, sed prælato in Templi constructione sibi filio se ipse condemnat : et a Goliath cum armigero suo calumniatur mihi, cur Dominus non faciat in eo, quod numquam fecit in sæculo ? Dicit Ecclesiastes : *Nihil sub sole novum, nec valet quisquam dicere, ecce hoc recens est, jam enim præcessit in sæculis quæ fuerunt ante nos (Eccl. i, 10)* : et novorum dogmatum instructor affirmat, potest fieri, quod numquam factum est. Non requiras utrum fuerit, quod posse esse non ambigis. *Ædificari voluit Deus templum nomini suo, et hoc, ut non nisi innocens et bene immaculatus exstrueret. Duo ad hoc reges cunctis viribus eliguntur, uterque ad adiutorium : de custodia utriusque promittitur. Ad David siquidem dicit Deus : Veritas mea et misericordia mea cum eo (Psal. lxxxviii, 25).* De Salomone vero testatur : *Ipsam elegi mihi in filium, et ego ero ei in patrem (1 Paral. xxviii, 6).* Ex his duobus templum Domini unus præparat, alter ædificat : præparat senex, perficit puer. Dignum est enim ut sanctum Domini templum sanctus ædificet. Præparat, ut dixi, senex, sed quasi postquam peccare cessavit : perficit puer, sed tamen pene cum adhuc peccare non cœpit. Ille ante peccavit : hic postea. Ille multo peccato ædificare non meruit : iste multum peccando quod ædificaverat, dereliquit. Et inter hæc mirabiliter **613** sibi ordinatio sancta disposuit : ut inter duas ætates, quod perpetuum in homine esse non poterat, pro captu temporis inveniret. Uterque aliquando non peccavit, tamen uterque sine peccato esse non potuit : *Ut sit Deus verax, omnis autem homo mendax (Rom. iii, 4 ; Psal. cxv, 11)*, sicut scriptum est : *Vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris (Psal. lxxviii, 10).*

25. Habentes utique gratiam et adiutorium Dei,

^a Pelagium dicit et Cœlestium. SCOTT.

tamen sine peccato esse, nec obtinere David, nec Salomon valuit custodire, et Joviniani filius, ut omnipotens Deus, pro ipso discipulisque ejus tantum rerum ordinem mutet, sperat, quod si factum forte non fuerit, Deum impossibilitatis accuset ? « Potest, inquit, homo esse sine peccato : tamen cum Dei adiutorio. » Quid faciam ? Tolerabo interim pannum novum vestimento veteri colligatum, donec emendationis miseræ falsitatem peior scissura patefaciat. Concedo enim, ut contra duce[m] veritatis loquentis, cum dixerit : *Potest homo, si velit*, dixisse videatur : *potest homo cum adiutorio Dei.* Nunc deum mihi veluti ad exordium propositionis sermo revocandus est : et, paulisper injuriæ dolore seposito, cum reverentia disputandi ad celsitudinem capitis recurrendum. Caput enim nostrum est Christus Jesus, quem, sicut Apostolus ait, *proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem justitiæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentationem Dei et ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus et justificans eum, qui ex fide est Jesu (Rom. iii, 25, 26).* Itaque propitiator per fidem in sanguine suo positus ad ostensionem formamque justitiæ, ipse est *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus (1 Tim. ii, 5).* De quo Joannes usque ad ipsam pene inaccessibilem lucem introductus exclamat : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt (Joan. i, 1-5).* Ac post paululum exposita divini operis veritate subjungit : *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis : et vidimus honorem ejus, gloriam tamquam unicus nati a Patre, plenum gloria et veritate (Ibid. 14).* Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (1 Pet. ii, 22), qui tamquam agnus coram tondente, sic non aperiens os suum (Isai. lvi, 7), cum flagellatus, crucifixus et mortuus est, **614** qui aculeum mortis edomuit, qui a mortuis resurrexit, qui captivam ducens captivitatem (Psal. lxxvii, 19 ; Ephes. iv, 18), ascendit in cœlos. Illic est unigenitus in Patre, *primogenitus in multis fratribus (Rom. viii, 2)* : in quo est omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. ii, 9). Hic ergo Dominus Christus, hic, inquam, Filius Dei, in virtute Patris et gloria : quæ in principio condidit, et redemit in medio, etiam in novissimo judicabit.

26. Itaque post conditionem universæ, quæ secundum voluntatem ejus exstitit creationis, compositionis modum rebus imposuit, ut quod rationale factum fuerat, ratione subsisteret. et quod libero donarat arbitrio, ne in licentiam perditionis excurreret, præcepti lege restrinxit : ut cum creatura creatorem et domini donum agnosceret, et præcepti stabilitatem : in subjectione lapsus libertatem prospiciens, ad hoc tantum ipsa libertate uti vellet, ut per eam servitium quo regeretur eligeret, digno habitus judicio, ut ex prudenti servitute defensio-

coactus sum : non solum defensor fidei meæ, sed etiam perfidiæ manifestator alienæ. Sicut enim purgationi propriæ studere debeo, propter conscientiam ^a autem dico non meam, sed alterius : ita et deprehensos in grege ovium lupos ostentare ad digitum cogor, propter fidem et zelum : zelum autem non meum dico, sed Christi : sed neque ego cum sim minimus omnium, aliquid temeritate præsumo. Mihi necessitas est injuriam manifestare quam passus sum : cunctis pateat qui fecerunt. Dei enim et voluntas et ordinatio est, ut malum quod per patientiam tolerabatur, necessarie proderetur, et per contentionem furoris eorum ipsis dignam mercedem **589** quam oportuit erroris sui recipientibus, non solum pessimorum denotatio fieret dogmatum : sed corripiendarum manifestatio personarum. Patres enim et qui jam quieverunt martyres et concordēs, Cyprianus, Hilarius et Ambrosius, et quibus etiam nunc permanere adhuc in carne necessarium est, qui sunt columnæ et firmamenta Ecclesiæ catholicæ, Aurelius Augustinus et Hieronymus, multa jam adversus hanc nefariam hæresim, absque designatione nominum hæreticorum, scriptis probatissimis ediderunt : quamquam et hæc venatissimorum dogmatum abominatio habet etiam nunc viventes mortuos, mortuosque viventes. Nam Origenes et Priscillianus, et Jovinianus, olim apud se mortui, in his vivunt : et non solum vivunt, verum etiam loquuntur : nunc vero Pelagius, et Cœlestius, si in his perseveraverint viventes mortui, ecce adversus Ecclesiam, quod miserum est, et quod multo miserius est, in Ecclesia palam sibilant, impiique serpentes vibrantibus infecta lingua ora lambentes, dum sanctam et munitissimam sedem, cui subtiliter irrepere, obsident, cunctos fideles, ne ad illud firmissimum quondam in Sion refugium convolemus, exterrant.

2. Contra hunc serpentem, suffocantemque halitum, multa utique beatissimi quos supra memoravimus viri, et multifaria suaveolentia Scripturarum unguenta conficiunt : et ad reficienda æstuantium corda populorum, fragrantissimum thymiamam cum oblatione orationis incendunt. Sed hoc parum est, incerto propemodum auctore contendere, et contraria substituendo contrariis, infectum pestifero halitu aerem temperare : nisi ipsi in medium protrahantur proteranturque serpentes. Qui, cum tuendi solius capitis causa, reliquum concisioni atque injuriæ corpus exponunt, nihil damni arbitantes, ea tantum sui parte a periculo libera, quæ multimodas venenatasque in se obtinet linguas, si etiam membrīs omnibus amputentur, nobis sufficere videtur, temperando saltem putori satisfacere, ipsos autem a penetralibus non movere, quasi ullus exhalationis fetidæ finis sit, nisi auctore finito : et inter hæc illud Salomonis testimonium nunc occurrit : *Unus ædificans, alius destruens, quis eorum proficiet nisi labor*

A (*Eccli. xxxiv, 28*)? Stat etiam immanissimus superbia Goliath, carnali potentia tumidus, omnia se per se posse confidens : caput, manus, totum insuper corpus plurimo apparatu vestitus, habens **590** post se armigerum suum : qui etsi ipse non dimicat, cuncta tamen æris et ferri suffragia subministrat. Et non mirum est, si competenter hunc locum providens Scriptura pronuntiat : ubi ait, *Philistiim stabant super montem ex hac parte* (*I Reg. xvii, 3*). Ab Ecclesia siquidem, hærescos impugnator expellitur, et nutrirī in sinu Ecclesiæ hæreticus invenitur : et propter hoc per Spiritum sanctum *inde Israel stare pronuntiat, hinc hostia*. Et hoc sæpe. Nam et rex David usque ad impium filium pius pater ab Hierusalem deposito regis habitu fugatur : ubi protinus Absalon tyrannus ingreditur. Stat ergo Goliath, proh dolor ! ex hac parte, id est, in Ecclesia, et non solum stat, verum et provocat : simulque per dies plurimos sanctum Israel manifesti timoris exprobrat.

3. Ne, quæso, beatissimi sacerdotes, quisquam me arbitretur sub prætextu speciei Goliath, David nomine gloriari, vos me participem certaminis vestri esse voluistis, ut auxiliator, non auctor accederem. Latebam siquidem in Bethlehem, ignotus, advena, pauper. Quid miser ego sic loquor, iterum forsitan jactantiæ notandus? Quoniam quidem et ipse David, et talis et inde processit. Latebam ergo in Bethlehem, traditus a patre Augustino, ut timorem Domini discerem, sedens ad pedes Hieronymi : inde Hierusalem vobis accersentibus vocatus adveni. Dehinc in conventum vestrum una vobiscum, Joanne episcopo præcipiente, con sedi. Illico a pusillitate mea postulatis universi, ut si quid super hac hæresi, quam Pelagius et Cœlestius seminarunt, in Africa gestum esse cognoscerem, fideliter ac simpliciter indicarem. Exposui coronæ vestræ breviter, ut potui, Cœlestium jam ad honorem presbyteri subrepentem, apud Carthaginem plurimis episcopis judicantibus proditum, auditum, convictum, confessum, detestatumque ab Ecclesia, ex Africa profugisse : contra librum vero Pelagii beatum Augustinum, discipulis ipsius Pelagii prodentibus ac petentibus, plenissime respondere, exstare etiam in manibus meis epistolam supra memorati episcopi, quam nuper ad Siciliam ordinasset, in qua multas quæstiones hæreticorum retulit. Quam etiam ibidem ut legerem, præcepistis : et legi. Ad hæc Joannes episcopus, ut Pelagius coram intromitteretur, expetiit. Cui et propter paternitatis ipsius reverentiam, et propter actionis utilitatem, **591** dum præsentem ab episcopo rectius crederetis confutandum, intromittendi conniventia præstita est.

4. Intromissum Pelagium unanimiter omnes interrogastis : « An hæc quibus Augustinus episcopus respondisset se docuisse cognosceret. » Illico ille respondit : « Et quis est mihi Augustinus? » Cumque universi acclamarent : « blasphemantem in episco-

HAVERCAMPI NOTÆ.

^a *Andræ Schotti lectionem præferens, Gallandius habet, propter conscientiam; conscientiam autem dico, etc.*

pum, ex cujus ore Dominus universæ Africæ unitatis indulsit sanitatem, non solum a conventu illo, verum ab omni Ecclesia pellendum; » episcopus Joannes illico eum, hominem videlicet laicum, in consessu presbyterorum reum hæreseos, manifeste in medio catholicorum sedere præcepit; et deinde ait: « Augustinus ego sum, » ut scilicet persona quasi præsentis assumpta, liberius ex auctoritate ejus qui lædebatur ignosceret, et dolentium animos temperaret. Cui mox a nobis dictum est: « Si Augustini personam sumis, Augustini sententiam sequere. » Tunc idem episcopus nobis omnibus ait: « Hæc quæ leguntur, in alios dicta sunt, aut de Pelagio suggerendum putas? Si in ipsum autem Pelagium quid dicatis expromite. » Ego autem vobis annuentibus dixi: Pelagius mihi dixit, docere se, hominem posse esse sine peccato, et mandata Dei facile custodire, si velit. » Respondit Pelagius, audientibus vobis: « Hoc et dixisse me et dicere, negare non possum. » Ego illico prosecutus sum: « Hoc in Cœlestio Africana synodus detestata est; hoc Augustinus episcopus scriptis suis, sicut audistis, exhorruit; hoc in ipsius nunc Pelagii scriptis sua responsione condemnat; hoc et beatus Hieronymus, cujus eloquium universus Occidens, sicut ros in vellus, exspectat. Multi enim jam hæretici cum dogmatibus suis, ipso oppugnant, suppositi sunt, et in epistola sua, quam nuper ad Ctesiphontem edidit, condemnavit. Similiter et in libro ^a, quem nunc scribit, collata in modum dialogi altercatione confutat. Hoc est enim fabricum in Antichristo draconem tenere, ne possit effugere. »

5. Porro autem episcopus Joannes nihil horum audiens, a nobis exigere conabatur, ut accusatores nos, ipso iudice, fateremur. Responsum **592** sæpissime est ab universis: « Nos accusatores hujus non sumus, sed quid fratres tui, patres nostri senserint et decreverint super hac hæresi, quam nunc loicus vulgo prædicat, intimamus: ne Ecclesiam tuam præsertim, ad cuius sinum convolvimus, te ignorante, conturbet. » At ille, cum sæpe nos docendi simulatione in aliquam professionis speciem tentaret inducere, dicebat: « Quia ad Abraham dictum esset a Domino: *Ambula coram me et esto sine macula* (Gen. xvii, 1); et Zachariam et Elizabeth pronuntiatos esse *justos ambos ante Dominum incedentes in omnibus justificationibus Domini sine querela* (Luc. i, 6): » quod quidem ab Origene dictum, ab eo proferri compluribus nobis notum erat. Cui responsum per me est: « Nos filii Ecclesiæ catholicæ sumus. Non exigas a nobis, pater, ut doctores super doctores esse audeamus, aut iudices super iudices. Patres quos universa per orbem Ecclesia probat, quorum communioni nos adhaerere gaudetis, damnabilia hæc esse dogmata decreverunt. Illis probantibus, nos obedire dignum est. Cur interrogas filios quid sen-

tiant, cum patres audias quid decernant? »

6. At quod ille diu disputans, et nostris, propter imperitiam ignoti nobis interpretis, quem sæpissime viri primarii et religiosi, Posserius et Avitus presbyteri, et Dominus ex Duce, vel prave interpretantem, vel plura supprimentem, vel alia ex aliis suggerentem confutaverunt: nostris, ut dixi, actionibus vel interpolatis plerumque vel tacitis, episcopus Joannes ait: « Si sine adjutorio Dei hoc hominem posse diceret, pessimum et damnabile erat. Nunc autem cum adjiciat, posse hominem esse sine peccato, non sine adjutorio Dei, vos quid dicitis? An forte vos Dei adjutorium denegatis? » Cui respondi ego: « Testibus et testificantibus etiam nunc nobis et supra memoratis viris, anathema ei, qui negat adjutorium Dei. Ego certe non nego: præcipue cum e contrario in hæreticos confutarim. » Deinde cum intellecto iudice, et interprete prodito, clamaremus, « Latinum esse hæreticum, nos Latinos, hæresim, Latinis magis partibus notam, Latinis iudicibus disserendam, a se pene impudenter adjudicandum, » cum quidem nos accusatores non essemus, et unus, et **593** suspectus ingereret, dici a pluribus necessarium fuit: « Non potest quisquam idem et hæreticus esse et advocatus et iudex. » Multisque aliis acitatis, Joannes episcopus novissimam sententiam protulit, confirmans tandem postulationem intentione nostram, ut ad beatum Innocentium, papam Romanum, fratres et epistolæ mitterentur, universi quod ille decerneret secuturi; sed ut hæreticus Pelagius imposito sibi catenus silentio conticesceret, et ut nostri ab insultatione convicti Joannis confusique temperarent. Universi in hanc sententiam consensimus: gratiarum actione celebrata, pace facta, et consummata ad pacis testimonium oratione discessimus.

7. Nunc autem post dies quadraginta et septem, cum primo Encæniorum die, ut solitus eram quando aderam, ad obsequium Joannis episcopi cucurrissem, statim ab eo notam falsi criminis pro gratia salutationis accepi. Ait enim mihi: « Quare ad me venis, homo, qui blasphemasti? » Volens, ^b ne, credo, intelligi: *Noli me tangere, quia mundus sum et absque peccato* (Isai., lxxv, 5). At ego nihil mihi conscius, interrogavi: « Quando, aut quo audiente, aut cuiusmodi illud est dictum, quod blasphemix possit ascribi? » Episcopus respondit: « Ego te audivi dixisse: quia nec cum Dei adjutorio possit esse homo sine peccato. » Ego quidem, beatissimi sacerdotes, sicut et vos testes estis, et universa fraternitas, et præterea sancti viri, qui huic testimonio amore veritatis assistunt, statim testificatus sum, dicens: « Quia ejusmodi verbum, quod nunc a me dictum episcopus intenderit, numquam de ore meo antea processisset: » quamquam hanc incontinentiam miseræ falsitatis ruminare sæpius crebra expositione,

HAVERCAMPI NOTÆ.

^a Agit de Dialogo, quem contra Pelagianos conscripsit.

^b Gallandius corrigit, *ne credo*.

non tam me probasse, quam alium videar prodidisse. Concedo enim ut quaecumque dictum illud est, dixerim, quomodo Latinum expers Latinitatis Græcus audivit? Aut si audivit sacrilegum verbum, cur non statim cognovit blasphemantem, vel, ut levius ageret, quasi incautum filium pius pater de cohibenda licentia periculosi sermonis admonuit? Sed contrario, post plurimam magni temporis oblivionem, ipse per se accusationem intulit, ipse testimonium perhibuit, ipse iudicium promulgavit, omnium scelerum officia in suæ personæ auctoritate suscipiens, præsertim Evangelica lectione instructus, Dominum nostrum Jesum nisi testimonio principis non fuisse damnatum. Et alio mihi latere fratres mei assistebant: ex alio falsi fratres. Deinde in consensu eodem, 594 ex una mecum parte consederant Avitus et Vitalis presbyteri, ex alia nescio quis ignotus interpres, et deinde probati et sæculo et Deo viri Passerius presbyter et Dominus ex Duce: qui ambo ut pro experientia ac fide sua adesse interpretes dignarentur, ipso conveniente episcopo Joanne a corona vestra conrogati deductique convenerant. Medius quoque vobis ipse fuit, quem in illa tunc circumstantia non minus audisse, quam vidisse mirandum est, quomodo sermo dimissus a tantis adversarios collegas auditoresque præterierit, et inscias aures gnari auditoris intraverit.

8. Sed ego calore veritatis impulsus, satis urgeor. Excedo professionis modum. Concedendum est magis, ut interpres errasse dicendo, quam episcopus audiendo fluxisse videatur, et nunc ad vicem mercedis quam hæreticis præstitit exigendæ, falsos in adiutorium sui testes quærere: quippe cum mirari jam nemo debeat ^b conquiri et existere falsos testes in Hierusalém a sacerdotibus atque senioribus; hoc sanguis Stephani clamat; hoc Dominicæ crucis vexilla significant; hoc etiam nunc excitata per eos persecutio manifestat. Sed hæc utrum ab episcopo temere credita, an malitiose ficta, an ignare subaudita videantur, Christo iudici discutienda commendo. Absit a me unquam, ut ego pauper, peccator, ignotus, episcopum et præcipue Hierosolymæ, audeam ad episcopos provocare. Mea mihi apud eminentissimam Trinitatem omnipotentis Dei, et apud universos servos ejus catholicos, simplicitas et probatio, sat est. Testem invoco Deum super animam meam, beatissimi sacerdotes, scribentibus vobis hæc eadem mecumque testantibus, nullam me in illo conventu vestro ore meo protulisse blasphemiam, neque hujusmodi verba quæ mihi ab episcopo Joanne sunt objecta dixisse: hoc est, et etiam cum Dei adiutorio non posse esse hominem sine peccato. Satisfactum etiam contentioni opinionis ignoræ a nobis ideo volo, ne forte a vobis quidem non auditum, a me tamen dictum putantes, testimonio la-

Aboretis ambiguo: vulgo autem rumorique propterea, ne dum episcopum mentiri posse non crederet, alia innocentem credulitate æstimaret peccare. Et inde quis 595 ignoret auctores, vel in accusatione Susannæ, vel in lapidatione Nabuthæ?

9. Et ne forte quis nesciat, in Hierosolymam nunquam ad effundendum sanguinem Christianum, vel argenti suffragia, vel flagella militum defuisse, nunc quoniam ab hoc qualicumque verbo esse me liberum reor, liberum fide vestra, liberum conscientia mea, ipsius verbi ambiguitate discussa conabor exquirere, hi qui ita nos respondisse asserunt, qualiter ipsi interrogasse videantur. Forsitan per modum interrogationis ipsorum arcantum dogmatis denudabitur: ut reciprocis feriendo vulneribus, emissorem suum remissa certius tela castigent. Ait enim a nobis esse responsum, « nec cum Dei adiutorio potest homo esse sine peccato. » Hoc si quisquam hominum ita dicendum putet, ut sub infirmitate hominis Deum non posse confirmet, et omnipotentis Dei aliquid impossibile suspicetur, in omni creatura cælestium et terrestrium et infernorum, hunc non tantum sententia mea dixerim blasphemum, anathema detestandum, sed etiam vel in exemplum Nadab et Abiu divino igne damnandum (*Levit. x*), vel, iuxta perditionem Datan et Abyron (*Deut. xi*), hiatu terræ receptum vivum ad inferna mergendum. Utrique siquidem præsumptione cordis Dei potentis derogarunt, vel illi dum ignem alienum, quasi hoc indigeret Deus, offerunt, vel isti dum resistentes Moyse in terram repromissionis introduci se posse diffident. Deus omnia potest, et quæ vult, semper potest. Quam potens in faciendo de nihilo, tam facilis in perficiendo de facto. *Ipsi enim subest, cum velit, posse* (*Sap. xi*). itoc indulta secundum spiritum gratia confutetur, hoc secundu[m] litteram lex scripta testatur, hoc in universis lex naturalis intelligit, hoc ordinatissimus mundi motus ostendit. Quis enim gentilium hoc audeat dicere, cui in prospectu semper sunt cœli terræque ac maris elementa distincta? quis Judæorum hoc suspicari queat, ad quem traditæ per Moysen legis scientia quantalacumque pervenerit, cum scriptum et agnoscat et credat, nuda discisis Rubri maris fluctibus profunda patuisse, et tutum iter in pelago pediti præbuisse terreno (*Exod. xiv, 18*); divisumque Jordanem resupinis in fontem refluxisse guttibus (*Josep, iii*); 596 vel mortalem, in corpore, Heliam evectum flammæ currus igne, nec læsum (*IV Reg. ii*); vel præparatis onustum escis Abacuc, ut jejuno [*Al. jejunio*] inter esurientes seras iusto prandium ministraret (*Dan. xiv*), ut vulgata narrat editio, in momento diei a Judæa in Babyloniā translatus fuisse protinus ac relatus? Quis hoc Christianus in cor suum, vel in atomis cogitationis admittat? qui sciat Lazarum quatrduanum mortuum, fetentibus membris, ac liquida jam intra

HAYERCAMPI NOTÆ.

^a Gallandius malit *tantops*.

^b Sic quoque vult Gallandius pro, quod erat in mss.,

conquiri.

semet pelle fluitantibus, domini devoto prosiluisse A
servitio (*Joan. xi*); qui legerit cæcum a nativitate,
eundemque jam ætatem habentem, vel factis subito
vel reflectis viginis luminibus (*Joan. ix*); qui pro-
baverit ventos, fluctus ac tempestates, simulque in-
vicem elementa rixantia Dominicæ increpationis
audito mansuetasse præcepto (*Matth. viii*); qui cred-
dat Petrum carnali sarcina gravem, et ter dominum
continuo negaturum, super tumidos fluctus pendulis
incessisse vestigiis (*Matth. xiv*)?

40. Itaque universos homines arbitror, vel qui
excellenti fide et sapientia præditi sunt, vel qui se
aliter habent, hoc, quod Deus omnia potest, vene-
rari, credere, confiteri. Ideo enim generaliter ab uni-
versa creatura dicitur omnipotens, quia omnia pot-
est. Et hoc, est Deus solus, qui ait : *Hæc apud ho-* B
mines impossibilia sunt (*Luc. xviii, 27*). Atque alibi
docet, dicens : *Sine me nihil potestis facere* (*Joan. xv,*
5). Potest ergo omnia in homine : qui utique potest
omnia. Porro autem quid superbit terra et cinis, ut
dicat, homo potest, cum Deus possit? Clamat Apo-
stolus : *Gratia ejus sum quod sum, et gratia ejus egeni*
in me non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi :
non ego autem, sed gratia Dei mecum (*I Cor. xv, 10*).
Quid, incaute præsumptor aspicias, quia dixerit, *me-*
cum? Attende quia præmiserit, *non ego*. Quapropter
in hæc duo verba, *non ego*, et *mecum*, gratia Dei me-
dia est : cujus est vere *et velle et perficere pro bona*
voluntate (*Philipp. ii, 13*), et tamen voluntate homi-
nis. Unde et ille confusus est, ut diceret, *mecum* C
quia dixerat, *non ego*. In voluntate ergo hominis gra-
tia divinæ virtutis operatur, quæ et hoc ipsum velle
donavit. Ita conscientia hominis proficitur ut dicat,
non ego : gratia Dei largitur, ut *mecum*, 597
Apostolus : *Gratia Dei sum quod sum* (*I Cor. xv, 10*).
Meminerat enim Domini prædicantis : *Nemo venit ad*
me, nisi quem Pater attraxerit (*Joan. vi, 44*). Et rur-
sum alibi : *Ego autem vobiscum sum omnibus diebus*
usque ad consummationem sæculi (*Matth. xxviii, 20*).
Et in alio loco de Spiritu sancto sic ait : *Expedit*
vobis, ut ego eam : nam si non abiero, non veniet
Consolator ille ad vos. Si autem iero, mittam eum ad vos
(*Joan. xvi, 7*).

11. Infelix, o homo, secundum veritatem senten-
tiæ Dei! Pater te attrahit, Filius tecum est, et Spi-
ritus consolatur, et in hac tanta divinæ majestatis D
circumstantia audes dicere : « Gratia quidem Dei
adjuvante, sed mea possibilitate sum quod sum? »
Asseris enim nunc post hanc sociam antiquo errori
emendationem : « Potest homo sine peccato esse
cum Dei adjutorio : » quamquam in libro tuo, quem
testimoniorum titulatione signasti, hæc ipsa senten-
tia, hoc modo conscripta sit, « posse hominem sine
peccato esse, et facile Dei mandata custodire, si ve-
lit. » Nulla ibi gratia Dei, nullum adjutorium nomi-
natum est, quamlibet crebro dicas de gratia Dei, non
ideo negavi, quia non dixi, sed ideo dixisse acci-
piendus sum, quia non negavi. Quasi vero et Su-
sanna ideo de adulterio confessa credenda sit, quia

argumentibus aliis non negavit : aut testimonium fal-
sorum testium Dominus Jesus, quia tacuit, approba-
vit. Quod si apud vos, non negasse, dixisse est : et
tacuisse, clamasse est : frustra David postulat : *Pone,*
Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ la-
biis meis (*Psal. cxl, 5*); frustra et ego me non di-
xisse in quo arguor, testibus et testificatione confir-
mo, si alter audire potuit, quod meus sermo non di-
xit. Sed concedo, ut quod nequaquam dixeris, pro
dicto accipiendum putes. Quid agimus ex eo quod
invenientes ex sensu diverentem sermonis, juncturis
discordibus non cohærent, quod ipsa quoque pa-
gina discrepantia in se verba non recipit? Scribis
enim : « Posse hominem sine peccato esse : et facile
Dei mandata custodire, si velit. » Et quemadmodum
B beatissimus pater Hieronymus de hac eadem senten-
tia in epistola, quam ad Ctesiphontem scribit, expo-
suit. Novissime quasi ex gravissimo somno expergi-
scens adjicis, « Non sine adjutorio 598 Dei? In
hoc enim repugnat tibi ipsa veritas, et reclamat.
Quid per fastidiosum tumorem, nauseantemque ve-
recundiam non necessarium tibi in ore tuo adjuto-
rium Dei detines, qui facilia tibi cuncta arbitraris?
Summis labiis me honoras, cor autem tuum longe est
a me (*Isa. xxix, 15*). Non est opus duobus in opera-
tione, quod uni facile est : frustra que se gratia divi-
nitatis interserit, ubi fatetur se homo quod facile
possit, si velit. Tu volenti facilia esse mandata di-
xisti : at ego etiam illud assero, quod et difficilia
dicas compleri. Tamen quoquo modo per hominem
posse promittas, dominum exprobras invidiæ, qui
adjuncto adjutorio suo tentet ascribere, quod solus
per voluntatem homo potuisset implere. Aut tolle
hominini, si velit, et gratiæ ascribe, quod possit : aut
quia homini tribuis posse cum velit, remove simula-
tam gratiæ palpatamque, nec cohærentem participa-
tionem, et nudam ex abundantia cordis profitere
blasphemiam.

42. Sed mearum ista partium non sunt latius in-
dagare : præsertim unde beatissimi patres, Augustinus
et Hieronymus, plenissimam convictæ hæreseos
probationem occidentalibus provinciis tradiderunt.
Ad propositam supra redeam quæ-tionem, ad quam
non fiducia suscitatus ingenii, sed injuria motus
accessi. Dicis, posse in hoc sæculo esse homi-
nem sine peccato cum Dei adjutorio. Tu dicis, po-
test homo : ego dico, potest Deus. Tres in camino
pueros ætuans introrsum flamma non læsit (*Dan.*
iii). Quis eorum quod contra naturam factum est,
potuit, utrumne ipsi, an quartus in medio eorum si-
milis filio Dei? Leprosus exclamat : *Domine, si vis,*
potes me mundare (*Matth. viii, 2*), possibilitate vo-
luntatem manifestans, voluntatem possibilitate con-
firmans. Ipse est enim solus, cui cum velit, posse
subsistit. Accesserunt ad eum cæci, ut illuminaren-
tur, orantes : quibus ait Jesus : *Creditis, quod pos-*
sum hoc facere (*Ibid., 28*)? Dominus Christus summo
præmio fidei dignum judicat, si quis hæc Filium Dei
posse crediderit, et Britannicus noster, mox ut vo-

luerit, se posse confidit? Fideli paralytico Dominus A dicit: *Constans esto, fili, dimissa sunt tibi peccata tua* (Matth. ix, 20): et nunc novus magister ministerque mensarum, **599** remissionem peccatorum de sua magis ausus est possibilitate præsumere, nec de Domino exspectat audire? Scribæ non intelligentes veritatem, murmurant et dicunt: *Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus* (Marc. ii, 7)? Et hic abolita esse judicat, quæ Deum nesciat dimisisse.

13. Ecce inflatus spiritu carnis tuæ, tamquam super nihil sit, libero superbus arbitrio, gloriaris et dicis: Peccator sum quia volo, pecco dum volo; cum autem rursus voluero, possum esse sine peccato. Quod dicis, pecco cum volo, verum est: quia et quod opere non feceris, cogitatione fecisti: rursus cum volo, non pecco, durum quidem ac difficile, nec per B omnia subest, sed tamen aliquando fieri posse non dubium est: at vero posse esse sine peccato, qui aliquando peccaverit, impossibile est absque sola gratia baptismi, ubi ex persona Domini dicitur: *Remissa sunt tibi peccata tua*. Quod sudeor credere: quia permittor audire. Possum ergo esse sine peccato, in hac dumtaxat corruptione qua vivimus, non suscipio, non præsumo, non audio. Si enim David orat ad Dominum: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci* (Psal. l, 6): et secundum Apocalypsim Joannis, judicandi sunt mortui ex his, quæ coram Deo peccaverunt, ex his quæ scripta sunt in libris, recipientes secundum opera sua (Apoc. xx, 2). Cur meum circa me præsumo iudicium, si me scio etiam de ipso C iudicandum? Aut si libri illi sacri numquam nisi in iudicio aperiendi, pariter vitæ nostræ bona malaque suscipiunt, examen iudicii in pondere præbituri, quomodo sine examine in hac vita et ante mortem abolitos esse cognoscimus, quos non solum post mortem, verum etiam post resurrectionem legimus proferendos? Ego in potestate habui peccare: liberari a peccato in potestate non habeo. Precari meum est, absolvi non meum. Ubi vero peccato me dedi, servus factus sum accusatoris, reus iudicis. Possum propter assiduam precum præmissa suffragia de bono iudice spem ferre: innocentem sine timore conscientiam ante promulgationem sententiæ vindicare non possum. Dicit enim Apostolus: *Nolite ante tempus* **600** *quid iudicare, donec veniat Dominus, qui et illuminabit occulta tenebrarum, et manifestabit consilia* D *cordium: et tunc laus erit unicuique a Deo* (I Cor. iv, 5). Alioquin si in potestate hominis est, ut liberum se ipse faciat a peccato suo: aut non est iudex Christus, aut frustra est.

14. Sed dicis: Ego dixi hominem sine peccato, secundum hunc sensum: Peccator cum ingemuerit, tunc salvus erit, hoc est, tunc ad salutem inclinet pertinere: tamen sine peccato statim non erit. Dominus enim, cum intrasset domum Zachæi credentis, ait: *Hodie salus domui huic facta est* (Luc. xix, 9). Numquid si unus credidit, statim universa domus

familias sine peccato fuit, cui tunc utique * major domus credenti initium salutis intravit? Nam et David cum peccasset ingemuit. Et quamvis meruisset audire dimissum sibi esse delictum, multo tamen postea idipsum exsilio, et plurimo expiavit opprobrio: ut manifeste et pœna in præsentia reddita et remissio in futurum reddenda videatur: et per hoc Deus multum misericordiæ ingemiscenti donaverit peccatori, ut peccatum quod morte dignum erat, temporaria castigatione purgaret. Ananiæ de Paulo dicitur, querelam de persecutione ejus cum timore facienti: *Ego monstrabo illi quanta patietur propter nomen meum* (Act. ix, 16): ut cum Paulus ibi solveretur, ubi ligasset persequendo Christum, mox patiendo pro Christo, tribulatus usque ad mortem in B resurrectione glorificatus existeret. Ita fit quia misericordia et veritas præeunt semper faciem Dei (Psal. lxxviii, 15), ut si in tempore ab ingemiscente voluntarium sacrificium, ut veritas in misericordia fiat, contribulati spiritus et contriti cordis offertur, in fine misericordia iudicio præferatur.

15. Dominus Christus venturus in gloria Dei Patris et creditur et speratur, iudicaturus vivos et mortuos, a cuius aspectu, ut Scriptura testatur, *fugiet cœlum et terra* (Apoc. xx, 11): et existunt homines, qui nec, propter ignorantiam, ut non dicam, propter conscientiam, iudicio superventuro subjectos esse se iudicent, nec adventum Domini illustrationemque fulgoris ejus, elementis ardentibus, et mundo per-eunte, trepident (II Pet. iii, 10). Quos ex illis fore timeo, de quibus præmonet Dominus: *Multi enim dicent* **601** *in illa die* (homines scilicet de illa carnali arrogancia, qua homines seducebant, et non tam coram Deo, quam adhuc apud semetipsos justi): *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo virtutes magnas fecimus? Et tunc ego jurabo illis, et dicam: Non novi vos; discedite a me, operarii iniquitatis* (Matth. vii, 22, 23). Dicitur per prophetam David in persona Christi: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte tuo sancto? Qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam* (Psal. xiv, 1, 2). Hoc est revera dicere: qui potest esse, et est sine peccato. Nam et ipse de se Dominus ait: *Venit princeps mundi hujus, et nihil in me invenit suum* (Joan. xiv, 30). Quid enim est diabolus? Haud dubium quin peccatum. Ab initio enim diabolus mendax est (I Joan. iii, 8; Joan. viii, 44): et contra Dominus meus est, *qui loquitur veritatem in corde suo, et non egit dolum in lingua sua* (Psal. xiv, 5). Angelus magnus et fortis, Scriptura testante, clamat in cœlo: *Quis est dignus aperire librum, et solvere signa ejus? Nec quisquam poterat, neque in cœlo, neque in terra, neque sub terra aperire librum, neque perspicere eum* (Apoc. v, 2, 3). Flet multum Joannes et luget, quod ex universitate rationalium creaturarum nemo dignus repertus esset, qui aperiret librum, ut videret eum. Fletum Jo-

* Schott, legit, majore, et mox fortasse, credente. GALLAND.

nem unns e senioribus consolatur et dicit: *Noli flere*, Joannes; *Ecce vicit Leo ex tribu Juda, radix David, aperire librum et solvere signa ejus* (Apoc. v, 5). Quis, rogo, iste liber est, quem de manu viventis in sæcula nullus fuit dignus accipere, nisi qui *ingreditur sine macula et operatur justitiam* (Psal. xiv, 2)? Parum est quia sine macula, parum quia agnus, nisi et occisus, nisi puritatem vitæ passionis testimonio coronasset, *habens septem cornua et oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei* (Apoc. v, 6): nec dubium, quin *spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et virtutis, spiritus scientiæ et pietatis, spiritus timoris Domini* (Isai. xi, 2, 3). Quis ergo iste est liber? ut credo, judicii. *Pater enim non judicat quemquam, sed omne judicium Filio dedit* (Joan. v, 22).

16. Proh dolor! cogor dicere, quod horruī cogitasse. Ecce nunc et Pelagius, qui ausus est profiteri, se esse sine macula atque peccato, consequenter arbitrat⁶⁰² dignum se ad accipiendum librum atque judicium: proximumque est ut dicat sibi: Ego potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam, et præparat se in throno Christi futurum esse consortem. Miser homo! qui non potius intelligit præparare se Antichristi adventui præcursorem, qui, cum fuerit revelatus, extollit se super omne quod dicitur, aut quod colitur Deus (II Thess. ii, 3, 4): juxta hunc qui se jam comparat in cœquationem unici Filii Dei. Agnus Dei, Filius Dei, ut accipiat librum de manu Patris, præfert stigmata passionis, non judicans perpetrata nisi in morte atque in resurrectione victoriam; et ἀναμάρτητος meus venire sibi posse perfectionem vitæ immaculatæ manducanti, bibenti, dormientique confirmat? Dominum nostrum Jesum post quadraginta dierum jejuniū ter diabolus tentans, terque superatus reliquit, et non reliquit in perpetuum, sed *ad tempus* (Luc. iv, 13) acrior usque ad mortem crucis Apostolo prævaricante rediturus, et ἀπαθής noster, victis sane, ut sibi videtur, cum auctore tentationibus, non posse se ultra tentari, perturbarique confidit? Agnus ille perfectus, ille qui non solum peccatum non habet, sed etiam tollit peccatum mundi, et qui habet cornua septem in capite, non ita ventilare sufficiat tentatorem quin redeat, et noster hic mutilus, lævis in fronte, μονόφθαλμος, non necessarium sibi æstimat munimen in capite, qui possibilitatem præsumit in carne? Miser, qui secundum Evangelium (Joan. xv, 22, 24) magis forte si cæcus esset, peccatum non haberet! Sed forsitan, quia septem oculi septem spiritus sunt, abundare se his omnibus jactat, et quasi interiorum hominem suum congestis septiformis gratiæ vigere virtutibus: præsertim qui sibi totidem dogmatum suorum titulis gloriatur. Unde fieri potest, ut judicio suo se arbitretur spiritu sapientiæ refertum, præcipue cum dicat, facilia Dei esse mandata; spiritu intellectus sufficientem maxime, qui prænoscat et prædicat omnes peccatores simul cum impiis in æternum ignem esse damnandos; spiritu consilii divitem, qui moneat malum nec cogitandum; spiritu virtutis

A potentem, quo affirmet posse esse hominem sine peccato; spiritu scientiæ inflatum, ⁶⁰³ quo sperat, nisi qui scientiam legis habuerit, sine peccato esse non posse: spiritu pictatis exuberantem, quo doceat, inimicum velut amicum diligendum, oblitus quia ipse dixerit: « Inimico omnimodis non credendum: » spiritu timoris Dei coonestatum, qui post multam crapulam novissime expergefactus adjunxit: « posse hominem sine peccato esse, non sine adjutorio Dei, » et per hos præsumptionem, ut arbitror, gradus non reformidat ascendere, usque in id elatus; ut dicat, quia in similitudinem Christi perfecta sui potentia plenus, in toto super eum descendere Spiritus sanctus et manserit: cum tamen hoc illi soli a Patre Deo datum sit, cui etiam dedit nomen, quod est super omne nomen (Philipp. ii, 9), qui solus sine peccato est et ingreditur sine macula, apud quem manet ipsum sanctitatis unguentum. Nos autem in odore unguentorum ejus currimus, et interim super nos auræ vitalis afflatu dulcia vitæ spiramina Domino præcedente captamus (Cant. i, 3).

17. Sed dicis: Cur tanta me lacessis injuria? Cur tam arrogantibus verbis invidia gravas? Egone me servus comparare audeam Domino meo? Egone terra et cinis conferam Verbo Dei? Egone morti obnoxius, dici debeam victori mortis æqualis? Bene quidem, o condemnata nequitia, dans testimonium Deo, humiliaris in verbis, sed aliter sensus tuus clamat in paganis. Dicis « hominem posse esse sine peccato. » Iterum ac sæpius repeto. Homo, qui hoc potest, Christus est. Aut præsume nomen, aut deponere fiduciam. Deus illud uni tantum donavit, et hoc non nisi primogenito in multis fratribus (Rom. viii, 9). Sic catholica fide traditur, sic tenemus. Sane Dominus noster admonuit infideles: *Ego veni in nomine Patris mei, et non me recepistis. Veniet alius in nomine suo: forsitan ipsum recipietis* (Joan. v, 43). Aut nobiscum illum, cui credimus peccatores, unum sine peccato eundemque unigenitum sequere, aut si tu es ille alius, confitere. Ipse est Dominus Jesus; qui, morte devicta et diabolo triumphato, ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus (Psal. lxxvii, 49). *De ejus plenitudine nos omnes accepimus* (Joan. i, 16), sicut Apostolus docet: *Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram* ⁶⁰⁴ *donationis Christi* (Ephes. iv, 7). Et ad Romanos idem magister gentium scribit: *Dico enim per gratiam, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. Et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei* (Rom. xii, 13). Deinde ad Corinthios prædicat: *Divisiones vero gratiarum sunt: idem autem spiritus. Et divisiones operationum sunt: idem autem Dominus. Et divisiones ministracionum sunt* (I Cor. xii, 4-6), gratiarum atque virtutum. Subjicit, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem spiritus, dividens singulis prout vult* (Ibid. 11). Deinde per comparisonem membrorum in corpore hominis, manifestat corpus unitatis Ecclesiæ *diversibus op-*

rum modis, in unam perfectionis conveire concordiam, probans nullum penitus esse membrorum, quod non egeat alterius ope atque compage, ipso Domino capite constituto, in quo omnes sensus ac thesauri sapientiæ et scientiæ sunt absconditi (Coloss. ii, 3). Unde et nobis dedit sensum, per quem sciremus, quod est Verbum in Christo Jesu (I Joan. v, 20), in quo est omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. ii, 9) : in quem, juxta testimonium Joannis (Joan. i, 32), descendens Spiritus sanctus et permanens in ipso, esse Dominum declaravit. Itaque si nemo habet, nisi quia a te petit (Matth. v, 42), et nemo nisi secundum divisionem mensuramque accepit, et qui acceptum habet, ad ipsum custodiendum alieno eget auxilio, qua, rogo, amentia sibi de plenitudine promittit, qui in singularitate non sufficit? De Domino Evangelista testatur: *Erat autem lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joan. i, 9). Dicit vero Dominus apostolis suis: *Vos estis lux hujus mundi* (Matth. v, 14). Ibi in solo Domino lux tota, quia vera: hic in cunctis apostolis lux quidem, sed de luce quæ tota est. Et cum hoc in apostolis ita est, in quorum electione universum Ecclesiæ corpus assumptum est, quid nos, nos, inquam, et singuli, quid post eos videri possumus, nisi secundum apostolum Petrum homines ignari, credentes tantum per fidem evangelico prophéticoque sermone, tamquam lucernæ lucenti in caliginoso loco (II Pet. i, 19)?^a Quum illustrati, etiam ipsi persuademur: ut præparatæ in operibus bonis sint lucernæ ardentes in manibus nostris (Luc. xii, 35), quæ multimodis tentationibus fatigatæ, et defectu **605** semper proprio et verberere periclitantur alieno. Unde et Dominus in Evangelio ait: *Et si ipsa lux, quæ in nobis est, tenebræ sunt: ipsæ tenebræ quantæ erunt* (Matth. vi, 23)?

18. Sed concedo, ut hoc, quantulumcumque lumen est, indeficienti usque in finem vigore permaneat, id est, donum illud, quod sortitus est specialis gratiæ, non amittat (alioquin plenitudo lucis assistit in toto, caligo non remanet: caliginem autem dico insipientiæ, de peccati sordibus accidentem), quid si competens ratio est, ut quantum de luce defuerit, tantum de caligine supersit? Porro autem difficillimum est, ut offendiculum caligo non habeat. Necesse est homini in quantitate luminis, et in reliquiis caliginis constituto, volenti bonum et non effugiendi malum, et subsistere adjutorium, et non deesse peccatum. Quod si cuiquam obscure dictum videtur, accipiat exemplum conversationis humanæ. Duo singuli habent dona diversa: unus ut sit humilis in silentio, alter ut sit suadibilis in docendo. Ille cui silentium cordi est, si forte poscatur rationem de fide reddere, putasne, nullam assumit in humilitate fallaciam? Aut facile arbitraris, ut simplex scurrilitate careat, lætus verbo, sollicitus iracundia, patiens

^a Gallandius ponens *Qua*, subdit in calce: « Ita recte Schottii editio. Male Havercamp. *Quum*. »

^b Addunt vocem *filii* Schottius eumque secutus

A negligentia, mitis pigritia, doctus jactantia, submissus invidia, extra illam quæ est omnium bonorum operum caligo generalis, vana gloriæ concupiscentiam. Quod si hoc pie sancteque intelligitur, unusquisque nostrum assumat comparationem, ut magis semetipsum in melioris prælatione condemnet, quam in minoris despectatione justificet. Ita deum invicem membra sociabit, præcipue si, una charitate veluti pelle ossa circumdante, nervisque junctis indigentia sui, conscius homo, hanc ipsam quam habet gratiam, donum intelligat esse, non meritum: et magis ex eo unde accepit glorietur in Domino, quam unde non acceperit irascatur. Nos enim cum essemus naturaliter filii iræ propter delictum nostrum, facti sumus ^b misericordiæ propter elementiam Domini, nihil digni nisi damnatione (Ephes. ii, 3, 4). Non ingeramus Domino de non accepto querelam, sed de accepto gratiam repensamus, gloriamque soli illi creatori redemptorique nostro Domino Jesu Christo tribuamus, quem posuit Deus propitiatorem **606** in sanguine suo (Rom. iii, 25), ut in nomine ejus omne genu curvetur, cælestium et terrestrium et infernorum (Philipp. ii, 10): quem in illa prædicta potestate judicantem omnis caro videat, et cui omnis lingua fateatur. Unde et Apostolus ait: *Ideo contendimus sive absentes, sive præsentem, placere ei. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum* (II Cor. v, 9, 10). Et alibi: *Omnes enim stabimus ante tribunal Dei* (Rom. xiv, 10).

C Paulus apostolus dixit etiam se staturum ante tribunal Dei, et propria corporis prout gessit cum cæteris redditurum: contra autem Pelagius confidenter audeo dicere: Ita consummò universam in carne perfectionem, ut de judicis bonitate nihil sperem. Justo in illa die judicis operum suorum glorias audientes, adhuc tamen velut ignorantes, interrogabunt: *Domine, quando te vidimus, et hæc fecimus tibi* (Matth. xxv, 37)? et hic noster scientissimus legis agnoscat, quo die, qua hora, quo momento, ultimam sedem ultra quam non sit alia plenissimæ sanctitatis, intrabit.

19. Aut forsitan reclamatur et loquitur: « Recte mihi hæc ^c amentia, ut non dicam, superbiæ ingereretur opprobria, si dicerem, sine adjutorio Dei hominem posse esse sine peccato: nunc autem cum adjutorium adjicio, nihil difficile assero. An tu fortassis Dei adjutorium negas? » Concedo paulisper calumniæ tuæ, ut dum quod in te convincere volo, in me videar delegere, inveniamur simul, et ego in mei defensione purgator, et tu in tua confusione manifestior. Mea semper hæc est fidelis atque indubitata sententia, Deum adjutorium suum non solum in corpore suo, quod est Ecclesia, cui specialia ob credentium fidem gratiæ suæ dona largitur, verum etiam universis in hoc mundo gentibus propter longani-

Galland.

^c Gallandius corrigit, *amentia*.

mei sui æternam pœ clementiam subministrare, non ut tu asseris cum discipulo tuo Cœlestio, cui jam a, ad Africanam synodum occulta illa impiorum dogmatum natura contusa est, in solo naturali bono, et in libero arbitrio generaliter universis unam gratiam contributam : sed speciatim quotidie per tempora, per dies, per momenta, per *ἄρανας* et cunctis et singulis ministrare. Dicit enim Scriptura : *Qui facit solem suum 607 oriri super bonos et malos (Matth. v, 45)*. At tu forte respondes : Ordinem suum composita bene natura custodit, ac per hoc Deus elementariis semel cursibus constitutis, facit inde quæ facit. Quid ergo de illa sententiæ parte, quæ sequitur, opinaris : *Dat pluviam super justos et injustos (Ibid.)* ? Uti que qui dat, cum vult dat, et ubi vult dat : vel dispensando dispositam constitutionem, vel effundendo propriam largitatem. Ac ne secundum amentiam impietatis tuæ etiam hoc evacuare mediteris, audi prophetam super hac veritate testantem : *Qui advocat aquas maris, et effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen est illi (Amos v, 8)*. Quid vero dicam de spe vera generis humani, quia *omnis qui arat, in spe arat (I Cor. ix, 10)*. Sperare autem, non est possibilitatis propriæ, sed largitatis alienæ. Cum autem quis seminaverit, jactamque sementem in sinu terræ cultor absconderit, non habet ultra quod faciat, nisi ut oculos tendat ad cælum, oret non terram cui commisit, sed Deum cui credidit, ut labores ejus vel matutino vel serotino imbre secundet. Et, ut spiritali testimonio etiam ad communes usus perfruar, neque qui plantat, neque qui rigat, quidquam sunt; sed, qui incrementum dat, Deus (I Cor. iii, 7). Quantum ergo de Dei adjutorio gaudeam, per id metire, quod ministrari singula etiam gentibus probo : ut manifestum nobis esset, quem usque in finem cavere, et quem sine cessatione invocare debeamus.

20. Diabolus interrogatur a Domino : *Unde ades ?* At ille respondit : *Circumiens terram et peragrans quæ sub cælo sunt, adsum (Job. i, 7)*. Rogo te, sollicitudo ista diaboli, bonæ voluntatis, an malæ est ? Fatearis necesse est, Omnino malæ. Hoc enim et sequens expostulatio ejus ostendit. Manifestatio ista diaboli tempore Job facta est, scilicet tempore Moysi. Certe tunc nulla Judæa, nulla Hierusalem, nulla per orbem Ecclesia erat. Adhuc universa gentilitas Dei notitiam non habebat, et jam tamen diabolus circumiens terram, omnia quæ sub cælo sunt peragrabat : atque ad seducendum et dispergendum humanum genus incessabili malitiæ suæ sollicitudine ferebatur. Itaque cum videas, hominibus ignaris tantam diaboli incubuisse nequitiam in disperdendum, nullam hinc credis Dei in custodiendo gratiam 608 præfuisse ? Aut forte frustra dictum putas : *Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi qui habitant in ea (Psal. xxiii, 1)* ? At vero ut adesso adjutorium Dei, et per ^a singulos manifestius pro-

^a Habet singula Gallandius.

^b Forte, promittitur vel permittitur, nisi voluerit premitur. — Omnino legendum promittitur dicit Gal-

landius, ex edit. Schotti; statimque, ante rursus, addit conjunctionem et, quam exhibuerat quoque Schottus.

Hes : en ipse diabolus, dum testatur de universitate, de uno interrogatur. *Animadvertisti, inquit Deus, in puerum meum Job, quia non est quisquam similis illi super terram (Job. i, 8)* ? Novit speciatim unumquemque Dominus, novit et diabolus. Ille potestate naturæ, iste labore nequitiae. Iste ut tentet, ille ut probeat. Job, contradicente adversario, a creatore laudatur. Vult Dominus opus judicare hominis, quod ipse operatur in eo : at vero de adjutorio etiam diabolus confitetur. Dicit enim : *Nonne tu circumsepisti quæ sunt extra domum, et intra domum ejus (Ibid. 10)* ? Expetente inimico, famulum suum Deus spoliat per tentationem, non nudat : aufert substantiam et dat gratiam : *Ecce, inquit, omnia quæcumque habet do in manu tua, sed ipsum noli tangere (Ibid., 12)*. Parum est. Invidus furit, mortem conatur inducere, sed a contrario dispensatione Dei movetur, gratia non aufertur : expetita prædoni præda ^b premitur, rursus prædæ suæ custos adhibetur. Dicitur enim ad eum : *Ecce trado et eum tibi, tantum animam ejus custodi (Job. ii, 6)*. Nemo ex hoc æstimet diabolum ad seducendam in corpore tantummodo animam laborare, nisi etiam ab ipso corpore vellentam : si non saucium infirmumque hominem miserentis Dei tutela muniret, et obvia cunctis insidiarum ejus conatibus semper occurreret.

21. Habes, ut arbitror, etiam in Gentibus sufficientem cooperantis gratiæ probationem : accipe manifestam quoque significantiam, de illo præcipue dono, quod Ecclesiæ et corpori suo peculiare largitur. Paulus apostolus ad Corinthios scribit : *Gratias ago Deo meo semper pro vobis, in gratia Dei quæ data est vobis in Christo Jesu : quia in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo, et in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis : ita ut nihil vobis desit in ulla gratia (I Cor. i, 4-7)*. Et iterum : *Justificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum, per Dominum nostrum Jesum Christum : per quem et accessum habemus fidei Dei Dei 609 in gratia ista, per quam stamus, et gloriamur (Rom. v, 1, 2)*. Unde et Petrus apostolus admonet, dicens : *Recipientes finem fidei vestræ, salutem animarum. De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in nos gratia Dei prophetaverunt (I Pet. i, 9, 10)*. Ex quo evidentiissime declaratum est, nemini hominum deesse Dei adjutorium : præsertim cum et seductor insistat, et insit infirmitas. Confusa evacuataque est calumnia cæci arguentis, qui ait : Forte tu Dei adjutorium negas ? Sed quoniam de Job fecimus mentionem, dicamus quod et superiori testimonio recensitum est, Domino dicente : *Homo sine crimine, verax Dei cultor, abstinens se ab omni malo (Job. ii, 3)*. Solet enim a vobis sæpissime dicitari, ad probandum hominem sine peccato posse esse, quia fuerit, hoc est, quia et Job, testimonio Dei, homo sine crimine est di-

ctus et verax. Et Zacharias *sine querela* in Evangelio probatus ostenditur. Dixit Dominus de Job: *Homo sine crimine* (Luc. 1, 6), numquid dixit sine peccato? Peccatum enim cogitatio concipit, crimen vero non nisi actus ostendit. Esse etiam *sine querela* eorum cognitioni judicioque ascribitur, quibus in promptu est, in facie quidem mansuetudinem aspicere, sed cordis bella nescire. Unde et Paulus confidenter jubet, dicens: *Oportet enim episcopum sine crimine esse* (Tit. 1, 6). Et alibi generale dat testimonium Corinthiis atque asserit: *Ita ut non indigeatis ulla gratia, cæspetantes revelationem Domini nostri Jesu Christi: qui et confirmabit vos usque in finem, sine crimine* (1 Cor. 1, 7, 8). Ecce Paulus quos testimonio suo usque in finem confirmat esse sine crimine, mox eosdem in eadem epistola corripit, scribens: *Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habeatis inter vos* (1 Cor. vi, 7). Sub uno titulo iisdemque personis, ecce *sine crimine*, ecce *delictum*: ut de declarat, non statim sine delicto asseri, quem videas sine crimine nominari. Dixit enim et Dominus Jesus: *Venit Joannes non manducans neque bibens* (Luc. vii, 35). Et iterum scriptum est: *Esca illius erat locusta, et mel silvestre* (Math. iii, 4). Numquid ex alterutro aut Joannes non manducasse, aut Dominus sefellisse credendus est? Sed e contrario in utroque veritas est: **610** quia et Joannes in substantiam carnis escæ aliquid sumperit, et rursus vere dixerit Dominum in Joannem, nec cum cæteris, nec id manducasse, quod cæteros: probans se Scripturasque sanctas, occultata sæpe scientia Dei, hominum manifestare sententias. Quamobrem obsequenter accipitur, quotiescumque Scriptura commemorat, et *justum* et *sine querela* pro captu temporis et secundum illud ultimum iudicium Dei, cui universorum conscientia subijcitur, et lingua omnium confitetur.

22. Denique liquido intellige, quia justificatio Job, passionumque ejus in carnem permissio, provido consilio Dei confusionem diaboli arrogantis operata est: ut dum homo de honore creatoris, ipso Domino probante laudatur, infidelitatis notam declinans angelus puniretur. Rursus autem ne famulo suo graviolem plagam faceret, dum sanaret, et per curam carnis, animæ vulnus infligeret, hoc est, ne beatus Job, tanta tentatione superata, duplicatisque omnibus et restitutis, in superbiam elatus, et iudicium incideret diaboli, admonetur ab occultis suis, ut etsi a foris de justitia laudaretur, intus tamen ei se sciret subditum esse debere a quo custodiretur. Dicit enim ad eum Dominus: *Quis est hic qui celat me consilium, continens sermones in corde, et me putat latere? Accinge tamquam vir lumbos tuos. Interrogabo: tu autem responde mihi. Ubi eras cum fundarem terram, indica mihi, si nosti scientiam* (Job. xxxviii, 2—4, sec. LXX). Et post multam docendi correptionem, vel corripiendi doctrinam: respondens Job Domino

^a Ponit ego Gallandius, et in calce subdit: «Editi male, Quid ergo. LXX, Τι ἔτι ἐπὶ χρίσματος ἐλέγχων κῆρυον; Quid adhuc ego iudicor ... arguens Dominum?»

A dixit: *Quid ergo iudicor commonitus et increpatus a Domino, audiens talia cum nihil sim* (Job. xxxix, 33, sec. LXX). Talis et Zacharias, homo *sine querela*, dignus honore hominum, dignus testimonio Scripturarum, quem aliqua jam, ut arbitror, ex hoc inflatio titillabat, incipiebatque plus credere famæ quam conscientia, per corripientem angelum nota infidelitatis arguitur, et temporario silentio castigatur. Unde et Paulus dicit: *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat* (1 Cor. x, 12). Et quasi forma hominum de se ipse pronuntiat dicens: *Castigo corpus meum et in servitutem redigo: ne forte, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus 611 efficiar* (1 Cor. ix, 27.) Ita *sine crimine* dici quemquam et *sine querela*: non est perfectionis testimonium, sed conversationis B exemplum.

25. De immaculato autem ubicumque Scriptura pronuntiat, sicut David ait: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini* (Psal. cxviii, 1), sana doctrina traditum reor, quia vere beati sint, qui sunt immaculati in via, hoc est, perfecta fide in veritate gradientes: non declinantes hæretica pravitate, neque in dexteram, neque in sinistram. Via Christus est, qui per Spiritum sanctum ducit ad Patrem (Joan. xiv, 6). Igitur qui sine macula atque lepra, nec conviolatus ab his quorum sermo serpit et cancer (II Tim. ii, 17), venerandæ gloriæ Trinitatis audit, credit, intelligit, beatus in fide immaculatusque consistit. Ex quo etiam dicitur ad Abraham: *Ambula coram me, et esto sine macula* (Gen. xvii, 1). Necessario enim Abraham, qui credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam (Rom. iv, 3, 22), ut sit, in eo quod credidit, ridit et gavisus est (Joan. viii, 56), perfectus esse ac sine macula commonetur, multarum gentium pater constitutus in fide (Gen. xvii, 5; Rom. iv, 18), et fidelium sinus, in requie ut simus omnes, qui speramus in Deo cum fidei Abraham. *Beati immaculati in via, scriptum est: per fidem enim ambulamus, non per speciem* (II Cor. v, 7). At vero si vis de immaculato qualem David orans quærit audire, vanam possibilitatis tuæ deponere fiduciam, et prostratus in precibus cum propheta oratione conjungere, fleas pariter ac dicens: *Dilecta quis intelligit? Ab oculis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo. Si enim mihi non fuerint dominati, tunc immaculatus ero* (Psal. xviii, 13, 14). Infelix ego homo, delicta quæ nondum intelligo, quando vitabo? Petrus diligit Christum, nec unquam a dilectione declinat: testimonio dilectionis Domini, nunc *petra* fundamenti Ecclesiæ constituitur (Math. xvi, 18), nunc *Satana* vocabulo depravatur (Ibid., 23). Unum atque idem semper operanti, nunc dicitur: *Non revelavit hoc tibi caro et sanguis, sed Pater meus, qui est in cælis* (Ibid., 17); nunc rursus ingeritur: *Non sapis quæ Dei sint, sed quæ sunt hominum* (Ibid., 23). Apostolus diligendo electus est, diligendo confusus: habens

Verumtamen, quemadmodum hic Orosius, *increpatus a Domino*, ita quoque legit S. Augustinus, ut annotat Nobilius.

pro nimio amore peccatum. Siquidem annuntianti A de passione sua Domino amoris impatientia dixerat : **612** *Propitius tibi esto, Domine, non erit illud tibi (Math. xvi, 22).*

24. O miseriam miserorum ! Si Petrus in aliquo Christum amando peccavit, *delicta quis intelligit (Psal. xviii, 13)?* Clamat propheta et clamat in Spiritu sancto : clamat ille, de quo dixerat Dominus : *Manus mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum, et nihil proficiet inimicus in eo (Psal. lxxxviii, 22, 23) :* et quid clamet, attende : *Ab occultis meis munda me, Domine (Psal. xviii, 25).* David ille electus secundum cor (I Reg. xiii, 14), ille quem promisit Deus facturum omnes voluntates suas (Ibid. et Act. xiii, 22), ille quem unxit in regem, ille quem prophetici spiritus sanctificatione donavit, stupens in obreptione peccaminum, clamat ad Dominum, ut ab occultis suis mundetur implorat, et dicitur ei a Domino, in alio loco : *Non ædificabis domum nomini meo, eo quod sis vir bellator, et sanguinem suderis (I Paral. xxviii, 5) :* quasi vero sordium abolitione cunctarum ita emundare eum nequiverit, ut dignum digno operi præpararet. David usque ad mortem non emundatur, sed prælato in Templi constructione sibi filio se ipse condemnat : et a Goliath cum armigero suo calumniatur mihi, cur Dominus non faciat in eo, quod numquam fecit in sæculo ? Dicit Ecclesiastes : *Nihil sub sole novum, nec valet quisquam dicere, ecce hoc recens est, jam enim præcessit in sæculis quæ fuerunt ante nos (Eccle. i, 10) :* et novorum dogmatum instructor affirmat, potest fieri, quod numquam factum est. Non requiras utrum fuerit, quod posse esse non ambigis. Ædificari voluit Deus templum nomini suo, et hoc, ut non nisi innocens et bene immaculatus extrueret. Duo ad hoc reges cunctis viribus eliguntur, uterque ad adiutorium : de custodia utriusque promittitur. Ad David siquidem dicit Deus : *Veritas mea et misericordia mea cum eo (Psal. lxxxviii, 25).* De Salomone vero testatur : *Ipsam elegi mihi in filium, et ego ero ei in patrem (I Paral. xxviii, 6).* Ex his duobus templum Domini unus præparat, alter ædificat : præparat senex, perficit puer. Dignum est enim ut sanctum Domini templum sanctus ædificet. Præparat, ut dixi, senex, sed quasi postquam peccare cessavit : perficit puer, sed tamen pene cum adhuc peccare non cœpit. Ille ante peccavit : hic postea. Ille multo peccato ædificare non meruit : iste multum peccando quod ædificaverat, dereliquit. Et inter hæc mirabiliter **613** sibi ordinatio sancta disposuit : ut inter duas ætates, quod perpetuum in homine esse non poterat, pro captu temporis inveniret. Uterque aliquando non peccavit, tamen uterque sine peccato esse non potuit : *Ut sit Deus verax, omnis autem homo mendax (Rom. iii, 4; Psal. cxv, 11),* sicut scriptum est : *Vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris (Psal. lxxviii, 10).*

25. Habentes utique gratiam et adiutorium Dei,

^a Pelagium dicit et Cœlestium. SCOTT.

tamen sine peccato esse, nec obtinere David, nec Salomon valuit custodire, et Joviniani filius, ut omnipotens Deus, pro ipso discipulisque ejus tantum rerum ordinem mutet, sperat, quod si factum forte non fuerit, Deum impossibilitatis accuset ? « Potest, inquit, homo esse sine peccato : tamen cum Dei adiutorio. » Quid faciam ? Tolerabo interim pannum novum vestimento veteri colligatum, donec emendationis miseræ falsitatem peior scissura patefaciat. Concedo enim, ut contra ducem veritatis lequentis, cum dixerit : *Potest homo, si velit, dixisse videatur : potest homo cum adiutorio Dei.* Nunc demum mihi veluti ad exordium propositionis sermo revocandus est : et, paulisper injuriæ dolore seposito, cum reverentia disputandi ad celsitudinem B capitis recurrendum. Caput enim nostrum est Christus Jesus, quem, sicut Apostolus ait, *proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem justitiæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentationem Dei et ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus et justificans eum, qui ex fide est Jesu (Rom. iii, 25, 26).* Itaque propitiator per fidem in sanguine suo positus ad ostensionem formamque justitiæ, ipse est *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus (I Tim. ii, 5).* De quo Joannes usque ad ipsam pene inaccessibilem lucem introductus exclamat : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipsa facta sunt (Joan. i, 1-5).* Ac post paululum exposita divini operis veritate subjungit : *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis : et vidimus honorem ejus, gloriam tamquam unicus nati a Patre, plenum gloria et veritate (Ibid. 14).* Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (I Pet. ii, 22), qui tamquam agnus coram tondente, sic non aperiens os suum (Isai. liii, 7), cum flagellatus, crucifixus et mortuus est, **614** qui aculeum mortis edomuit, qui a mortuis resurrexit, qui captivam ducens captivitatem (Psal. lxxvii, 19; Ephes. iv, 18), ascendit in cœlos. Hic est unigenitus in Patre, *primogenitus in multis fratribus (Rom. viii, 2) :* in quo est omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. ii, 9). Hic ergo Dominus Christus, hic, inquam, Filius Dei, in virtute Patris et gloria : quæ in principio condidit, et redemit in medio, etiam in novissimo judicabit.

26. Itaque post conditionem universæ, quæ secundum voluntatem ejus exstitit creationis, compositionis modum rebus imposuit, ut quod rationale factum fuerat, ratione subsisteret. et quod libero donarat arbitrio, ne in licentiam perditionis excurreret, præcepti lege restrinxit : ut cum creatura creatorem et domini donum agnosceret, et præcepti stabilitatem : in subjectione lapsus libertatem prospiciens, ad hoc tantum ipsa libertate uti vellet, ut per eam servitium quo regeretur eligeret, digno habitus judicio, ut ex prudenti servitute defensio-

nem, ita ex libera voluntate mercedem, confirmante A Apostolo, qui ait : *Si enim volens hoc ago, mercedem habeo* (I Cor. ix, 17). Duo luminaria magna omnipotens Deus dixit et facta sunt, præcepitque ut dividant diem ac noctem et sint in signa, et tempora, et dies, et annos (*Gen. i, 14*). Numquid hæc semel decreta distinctio, non usque in præsentem permanet diem? Et tamen hæc ipsa, quæ sic ordinato motu feruntur, creatori mutare cum velit, potentia ierant, si ratio non teneret : quoniam in omnibus potentia Dei ratio conjuncta est. Si enim esset apud creatorem mutatio operum, qualiter a creatura expectari posset observatio mandatorum? Jussum a Deo est, ut germinet terra herbam (*Ibid. 11*), fenum lignumque fructiferum; hoc etiam nunc annuis vicibus incessabili parturitione custodit. Et tamen iratus B sæpissime Deus terræ, fructus, negata imbrum ubertate, diminuit, et quod auferre in totum potuit, maluit castigare, ut et correctionem plaga ostenderet, et ordinem natura servaret. Fecit Deus hominem de limo terræ, et vitalis spiritus insufflatione viventem posuit in paradiso deliciarum (*Ibid. 17*) : libero insuper donavit arbitrio circumdatumque mandato medio immortalitatis et mortis : quamvis asserant tui, qui abundantiora de peccore tuo **615** venena suxerunt, mortalem cum fuisse factum, ubi-que eidem damni ex transgressione contigisse præcepti. At vero prævaricante homine, terra maledicitur, laboribus ac doloribus homo ipse conustatur, ut in sudore faciei panem acquirat jubetur : nota mortis circumscribitur, donec in terram, de qua C sumptus est, revertatur (*Gen. iii, 17-19*). Ejicitur Adam de paradiso (*Ibid. 25*), generat filios trahentes secum seminis infidelis originale peccatum : peccat humanum genus, Deum quoque pœnituit quod hominem fecisset in terra (*Gen. vi, 6*).

27. O Domine, sustine paulisper stultitiam meam, donec qui sapiens et prudens videtur, erubescat et sentiat imprudentiam! Peccante uno homine, ex quo in universam successionem dira contagia transierunt, regnumque in universis mortis invaluit, pœnitet te, irasceris, doles : et, usquequo Verbum caro factum, passione, cruce, ac morte opus habeat, commoveris. Forte satius fuerat unum deleri illico peccatorem, ut mox alius secunda plasmatione substitueretur, quo ab omni sorde libera et immaculata propago descenderet. At hæc te, Deus omnipotens, quia non fecisse agnoscimus, non potuisse credimus? O Petre! supra quam petram Christus suam fundavit Ecclesiam (*Math. xvi, 18*); et, o Paule! qui fundamentum posuisti, præter quod aliud nemo potest ponere, qui est Christus Jesus (I Cor. iii, 11); beati apostoli, columnæ et firmamenta veritatis, vos saltem huic qui consiliarius Deo est et mediator, sacris respondete sermonibus! Ait Petrus : *Benedictus Deus*

et Pater Domini nostri Jesu Christi, per quem vocati estis in hæreditatem incorruptibilem, et incontaminabilem, conservatam in cœlis, vos, qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem paratam revelari in tempore novissimo (I Pet. i, 3-5). Deinde Paulus, vas electionis, profert thesauros salutare, et ait : *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate, qua prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ in laudem gloriæ suæ, in qua gratificavit nos in dilecto Filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem **616** peccatorum, secundum divitiis gratia ejus, quæ superabundavit in nobis in omni sapientia et prudentia : ut notum nobis faceret sacramentum voluntatis suæ secundum bonam placitum ejus; quod disposuit in eo, in dispensationem plenitudinis temporum, restaurare omnia in Christo, quæ in cœlis sunt et quæ in terra* (Ephes. i, 3-10).

28. Dicit Petrus : *in salutem paratum revelari in tempore novissimo; testatur et Paulus, quod proposuit in eo in dispensationem plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo; et nunc nobis nescio quis quasi rana e cœno emergit et personat : « Quid mihi est expectare tempus, expectare judicium? Deus si potest, semper potest : si semper potest, personarum acceptor non est. » Potest ergo, et modo potest, et in te vere personarum acceptor probandus, si quod in omnibus potest, et utique acturus in tempore suo est, in te solo ante tempus faceret, quod neque in Moyse fecit, cui unum tantummodo in hac vita peccatum exprobravit, et tamen ante mortem remisit quem ob hanc culpam mori jussit, ne terram reprobationis intraret. Audi ergo Salomonem, super ordinatione temporum et Dei constitutione testamenti : *Omnia tempus habent et suis spatiis transeunt universa sub cœlo : Tempus nascendi, et tempus moriendi. Tempus plantandi, et tempus vellendi quod plantatum est. Tempus occidendi, et tempus sanandi* (Eccle. iii, 1-3). Deinde alio loco dicit : *Vidi sub sole in loco judicii impietatem, et in loco justitias iniquitatem, et dixi in corde meo : Justum et impium judicabit Deus : D et tempus omnis rei tunc erit* (*Ibid.*, 16, 17). Quamobrem, o homo vacue! si quam fiduciam habes, patienter expecta ordinem Dei, quem dignatus est et ipse Dominus expectare qui fecit : *factus sub lege* (Gal. iv, 4), qui fecerat legem. Audi ipsum tibi dicentem : *Non est vestrum scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate* (Act. i, 7). Aut si vis apertim accipere testimonium, quia cum utique possit Deus, tamen pro ipsa sui ordinatione non faciat, dicit ad Petrum : *An putas non posse me modo rogare**

^a Corrigit, qui, Gallandius, subjicitque hæc in calce : « Schottus, quia ; Havercamp., Qua. Restituimus Vulgatæ lectionem qui, Græco textui concinentem, ubi legimus προοπισας. Mox leg., in laudem

gloriæ GRATIÆ SUÆ, juxta Gr., εις ἕκαστον δοῦναι τὸ χάριτος αὐτοῦ. Eam vocem quæ librario exciderit apud Orosium contextus Pauli requirit. »

Patrem meum, et exhibebit mihi plus quam duodecim legiones angelorum? Sed quomodo complebuntur Scripturæ, 617 quia sic oportet fieri (Matth. xxvi, 53, 54)? Vides ergo quia operator temporis temperat virtutes: et ratio dispositionis, miscet potentiae patientiam. Deinde ait Dominus: *Reconde gladium in theca. Fieri enim non potest, ut calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum (Joan. xviii, 11).* Et tamen Deus nihil non potest: nec est quidquam quod non faciat nisi forte quod nolit, non oporteat, non proponat. Loquitur Paulus ad Thessalonicenses, significans de adventu Antichristi: *Non retinetis, quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis: ut reveletur in suo tempore (II Thess. i, 5, 6).* Tanta vis est decreti Dei, et tam irrevolubilis status constitutorum in suis quibusque causis temporum, ut propter electos suos dies sæculi abbreviari dixerit Dominus (*Matth. xxiv, 22*), non auferri: ut faceret temporum statutorum pro majestate plenitudinem, pro pietate breviter: simulque et compendium misericordia caperet, et numerum mundus impleret; et tu vis, jam? (ecce ego cum dolore misericordiae loquor); tu, inquam, vis, o homo similis mei, ut tibi homines in hoc præsentis tempore, quod nunquam antea dictum in sacris voluminibus invenitur, quemquam sine peccato esse respondeant, et si in hoc forte consenserint, de die momentoque subscribant: novam calumniæ machinam instruens, ut quod non fieri dicimus, non posse fieri dixisse videamur, et in quo præcipue operantem in dispositionem quam statuit omnipotentiam prædicamus, ne impatienter infamare impotentiam judicemur? Vanum, quæso te, furorem abijce, quoniam hoc ipsum ad peccatum proficit, de quo abstergendo possibilitatem temporis, non elementiam judicis cogitasse. Hactenus de potentia Dei, quam prædicamus et colimus, et de prælimitatione temporum, quæ profundissimo ipsius sunt statuta consilio, dixisse sufficiat, de qua, etsi plura quæ sunt sanctorum scripta non essent, dæmonum saltem responsio sola sufficeret, qui propria damnati conscientia vociferantur ad Dominum: *Quid tibi et nobis, fili Dei? Quid venisti ante tempus perdere nos (Matth. viii, 29)?* Quos cum intelligas de constitutione judicii^a confidentes, cape certissimum ipsius contra te exemplum. Si illos in oppensione miserit homines comprehensos: **618** ultimo tunc judicio intelligis esse damnatos. Accipe et te ipsum hic imperturbabili^b emendatione purgandum. Sin autem, ut legitur, patientia Dei adhuc illis liberum indulget arbitrium: adhuc et te crede tentandum.

29. Nunc ad aliam strictim transeo quæstionem, quam tu adversus omnes catholicos vibrare sæpius diceris. Nam etiam in epistola tua illa lucubratisima hæc

^a *Confidentes....miseri hominis.* Ita rescripsimus, præeunte Cotelerio in Monum. Eccles. Gr. tom. III, p. 526. Editi perperam *confidentes....miserit homines.* Pravam præterea interpunctionem emendavimus. Sic enim antea, *Si illos in oppensione miserit*

ipsa intelligere vix potuimus. Ita ista, inquam, ad Demetriadem, puellam (ut audio) sacram et sanctam, homo verecundissimus scribere non erubuisti: docens, ut credo, reverentiam castitatis sub strophæ Joseph luxuriantis dominæ suæ, ubi dixisti, « Contempta frequentur domina, propiores adolescenti tendit insidias, secretum ac sine testibus manu impudens apprehendit: » inopportunam historiam obscenissimo sermone contextens: quamquam hoc quod neque apte, neque decore dicitur, tibi imputare non debeamus, cui neque natales dederunt, ut honestioribus studiis erudireris, neque naturaliter provenit, ut sapes, sed illis dictatoribus tuis, qui miserum sensum miserimo sermone conscribunt, et te legendum cachinnis quasi titulum confusionis exponunt.

B Inter hæc ergo hujusmodi sensum in eadem epistola indigestis sermonibus eruastis, « quod plerique nostrorum dicerent, Deum malam hominibus condidisse naturam. » Quod etiam ille Phinices tuus pedetentim nobis tentavit intendere: unde breviter primum profiteor, deinde respondeo: Ante tribunal Christi in dextera inter agnos Dei non sit dignus assistere, nec mereatur videre Dominum in regione vivorum, nec in gloria resurrectionis *vita Jesu manifestetur in mortali corpore ejus (II Cor. iv, 11)*, qui dicit Deum aliquam malam vel hominis vel cujusque rei condidisse naturam, vel qui liberum in aliquo tollit, arbitrium: cum scriptumlegerit: *omnia quecumque fecit Deus, bona valde (Gen. i, 31).* Et de libero hominis arbitrio scriptum est: *Deus creavit hominem inextermabilem (Sap. ii, 25): et reliquit eum in manu consilii sui (Eccli. xv, 14).* Cave et maligne, aliter enim tibi loqui nequeo, sensum Dominicæ auctoritatis, sensum propriæ fragilitatis, sensum communis intelligentiæ non habenti. Nos naturam hominis infirmam dicimus esse, non malam. Nam si mala esset, bonum omnino non caperet: nunc vero cum genuino affectu concupiscat bonum, **619** et adhæreat bono, malumque omnino fugiat, ubi in ea mala dicenda est esse substantia? Dominus clamat: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma (Matth. xxvi, 43).* Clamat Abraham: *Ego autem terra et cinis (Gen. xviii, 27).* Clamat Job: *Homo putredo, et filius hominis vermis (Job. xxv, 6).* Clamat Esaias: *O miser ego, quoniam compunctus sum, quia cum sim homo, et immunda labia habeam, in medio quoque populi immunda labia habentis habito (Isai. vi, 5)!* Clamat Hieremias: *Anima in angustiis, et spiritus anxius clamat ad te: Vide, Domine, et miserere (Baruch. iii, 1, 2).* Clamat Abacuc: *Custodivi, et ex pavit venter meus, a voce orationum intra me turbata est habitudo mea (Hab. iii, 1 sec. LXX).* Clamat David: *Exaudi me in tua justitia, et non intres in iudicium cum servo tuo, quia non*

homines comprehensos: ultimo tunc judicio intelligis esse damnatos. Accipe, etc. GALLAND.

^b *Emundatione.* Ita Schottus, atque sic legendum suadet vox sequens *purgandum.* Havercamp. tamen maluit *emendatione.* GALLAND.

justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Psal. cxliii, 1, 2). Clamant omnes apostoli infirmitatis timore turbati : Domine, libera nos, perimus (Matth. viii, 25). Clamat Joannes : Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est (I Joan. 1, 8). Clamat Jacobus : In multis enim offendimus omnes (Jacob. iii, 2). Clamat Paulus : Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (Rom. vii, 24, 25). Et ut generaliter universorum clamet infirmitas, clamat Spiritus sanctus in sanctis : Omnia caro fenum et gloria hominis sicut flos feni. Fenum aruit, flos decidit : verbum autem Domini manet in æternum (Isai. xi, 6-8).

30. Contra has tam splendidae, perspicuasque divinorum nubes testimoniorum, audiat laborans in gemitu suo mundus universus Pelagium reclamantem : atque humili veritati non solum verborum impudentia, sed etiam cauteribus resistentem. Ait enim in epistola, quam supra nominavimus : « Verum e contrario remisso ac fastidioso animo ac nequam ore nos Domino reclamamus et dicimus : Durum est, arduum est, non possumus, homines sumus, fragili carne circumdamur. Et, o cæcam insaniam ! et, o profanam temeritatem ! duplicis ignorantiae accusamus scientiae Dominum : ut videatur nescire, quod fecit : nescire, quod jussit. Et quasi oblitus fragilitatis humanæ, cujus auctor ipse est, imposuerit homini quod ferre non possit. » Quid rogo hac præsumptione feralius ? Quid hac increpatione perversius ? Exprobras Ecclesiae catholicae, cujus nos viscera sumus, quod quasi dicere desperando videatur, quod Deus, auctor hominis, imposuerit homini, quod ferre non possit : cujus tamen fidelissima est et ore et humilitate professio : Deum et primo omnia possibilis præcepisse, et nemine tamen possibilis complente, propter quod subditus sit omnis mundus Deo, postea pondus præcepti substituta gratiae indulgentia sublevasse. Verumtamen tu, serve nequam et maligne, qui quod tibi dominus tuus remisit, conservis tuis conaris exigere (Matth. xviii, 29-32) : tuum primum sensum discutio, et mecum postea, si videtur, explano. Tu qui non posse ferre onus legis dixisse quosdam arguis, ergo tu ipsum ferre posse confidis ? O miser, qui secundum quod scriptum est, dicis in corde tuo : *Dives sum et ditatus, et nullius rei ego, et nescis quia tu es miser et miserabilis et pauper, et cæcus et nudus (Apoc. iii, 17). Numquid ad te locutus est Christus : Amen dico tibi, non tibi revelavit caro et sanguis, sed Pater meus qui est in cælis (Matth. xvi, 17) ? Numquid tibi dixit : Tu vocaberis Cephas (Joan. i, 42) ? Numquid tibi spondidit : Super hanc petram fundabo Ecclesiam meam (Matth. xvi, 18) ? Attende enim quid Petrus apostolus, Spiritu sancto docente, commoneat qui ait : *Et nunc ergo vos quid tentatis Deum, imponere jugum collo discentium, quod neque nos ipsi, neque patres nostri potuimus portare ? sed gratia Domini nostri Jesu Christi credimus nos posse**

A salvos fieri, sicut et illi (Act. xv, 10, 11). Petrus apostolus dicit : quia ille vere Deum tentet, qui nunc homini onus legis molitur imponere : contra aut in tu objicis et minaris, quod ille criminetur injustitiae Deum, qui per confessionem propriae infirmitatis, ad gratiam spiritus a littera occidente confugiat. Samuel, Heliás, Helisæus, Esaias, Hieremias, Daniel, Zacharias, omnes sancti, vel judices, vel reges, vel prophetæ, patres sine dubio nostri sunt, et neminem patrum Petrus affirmat, sed neque semetipsos, hoc est, apostolos, cum essent Judæi, onus legis ferre potuisse, sed fide Christi secundum spem gratiae fuisse salvatos.

31. An forte secundum te omnes isti sancti patres Dei adiutorium non habebant ? Ecce Petrus increpat illos, qui grave jugum collo discentium ponere conabantur : tu e contrario in scandalum Petri increpas eos, qui ad fidelem Dei misericordiam confugiunt : et se per semetipsos onus legis ferre diffidunt. Sed tibi specialis inde portandi oneris fortasse fiducia est, quod balneis epulisque nutritus latos numeros gestas robustamque cervicem : præferens etiam in fronte pinguedinem, sicut scriptum est : *Tendit enim adversus Deum manum suam : et contra omnipotentem roboratus est. Cucurrit adversum eum erecto collo, et pingui cervice armatus est. Operuit faciem ejus crassitudo, et de lateribus ejus arrina dependet (Job. xv, 25-27). At illi tales esse non possunt, quibus semper in corde loquitur Christus : *Contendite per angustam viam introire : lata est enim, quæ ducit ad mortem (Matth. vii, 13; Luc. xiii, 24). Et Paulus apostolus monet : *Curam carnis ne feceritis in concupiscentiis (Rom. xiii, 14). Est in me veritas Christi (II Cor. xi, 10; Rom. ix, 1, 2), quia multum doleo pro vobis. Juxta sententiam enim beati patris mei Augustini, « Non est sani fiducia, sed insani. » De uno præcepto eodemque primo, te, si dignaris, interrogo. In lege Dominus per Moysen jubet, quod et in Evangeliiis Christus affirmat : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis : et secundum simile huic : Diliges proximum tuum tamquam teipsum (Deut. vi, 5; Matth. xxii, 37-39). Rogo te, responde non mihi, sed Deo : non voce, sed conscientia, si ita ex toto corde Deum diligis, ut nullam unquam in eo cogitationem, quæ absque timore et dilectione Dei intelligi possit, admittas : si ita in tota anima sequeris, ut suscepta semel cruce in nullam penitus oblectationem habitæ ad tempus jucunditatis succedas : si ita in totis visceribus tuis calore charitatis ardes, ut nulla penitus per augmenta necessitatis infirma concupiscentiis aut desiderii acquiescas. Deinde cum scriptum sit : *Omne quod non sit ex fide peccatum sit (Rom. xiv, 23) : et sive nobilium locorum episcopos videris, sive potentes sæculi viros, sive divites sub religione videas, utrum omnino nihil vel adulationi, vel timori, vel spei acceptione personarum captus indulgeas, nec quidquam in quo te cor tuum reprehendat, et conscientia remordeat, vel si nulla verba*****

tempore potius quam veritati accommodata respondeas. Illud etiam consulo, utrum æque omnes Christianos sicut te ipsum diligas. Nos enim sub uno capite, quod est Christus: et sub una Ecclesia, quæ est Christus, omnes fratres sumus, et unum corpus in Christo. Utrum ergo sicut te ipsum diligas omnes qui misericordiam Dei sperant, quos tamen noveris, confitere. Non enim te de ignotis consulo: quos ex eo te diligere arbitraris, quod quia non noveris, non odisti. Sed quid ego hæc a confessione tua exigo, cum conversationem tuam vulgus agnoscat? Tu perfectus sine infirmitate, tu omnem legis sarcinam ferre possibilis, tu, inquam, homo inflate, sed vacue: audi, si dignaris Dominum Salvatorem, te, si tamen hoc poteris, ad sancta revocantem: *Amèn dico vobis, quisquis non receperit regnum Dei, velut infans, non intrabit illud* (Marc. x, 15). Infans nihil in se habet, nisi quod diligit blandientem, et quod panem suum non in sudore suo, sed in precibus sperans alimoniam vitæ, simplici petitione consequitur, quam fiduciali opere non meretur: qua tu comparatione communitus, convertere ad infantiam, ut revertaris ad vitam.

32. Et quoniam superius dixeram, de possibilitate oneris sustinendi, tuum primum sensum discutio: et meum postea si videatur, explano. Mea sententia est, quia et in hoc quoque peccamus, qui cum infirmi sumus, de infirmitate conquerimur, [^a hanc esse intentionem legis arguentis, ut propter illa, quæ perperam fiunt, confugiatur ad gratiam Domini miserantis, velut pædagogo concludente ^b in eandem fidem, quæ postea revelata est: ubi et remittantur quæ male fiunt, et eadem gratia juvante non fiunt. ^c Proficientium est enim vias, quamvis bene proficiscentes dicantur perfecti viatores: **623** illa est autem perfectio summa, cui nihil addatur, cum id quo tenditur, cœperit possideri.

35. Jam vero illud ^d quod eis dicitur, et ipse tu sine peccato es? ^e revera non pertinet ad eam rem,

^a Hæc quæ sequuntur, uncinis inclusa, usque ad medium numerum, 46 prætermittit Gallandius, sic de omissione rationem reddens: et illic, post verba de infirmitate conquerimur, intrusum erat longum excerptum ex libro S. Augustini de *Natura et Gratia, contra Pelagium*, ut advertit Schottus: nimirum ab his verbis cap. 12, *hanc esse intentionem legis arguentis*, usque ad ea cap. 19, *Quomodo potuit vitare animam tuam quod substantia caret?* Quibus rursus subduntur quæ exstant ibidem sub initium cap. 3, *Medico indiget, quia sana non est*, usque ad illa: *Scripturas utique non advertens novi Testamenti, ubi dicimus (forte diximus) hanc esse intentionem legis arguentis, modo allata. Haud equidem existimariam hæc Augustiniana, suppresso S. Patris nomine, suis intexisse Orosium; sed ista potius infarserit librarius, dictorum S. Doctoris ordinem fortasse invertens, ne fraus detegeretur. Utcumque sit Schottum secuti, Augustiniana excerpta ex Orosii opusculo avulsa, mox subjicienda curavimus, collata cum edit. BB. tom. X, p. 129 seqq. Secus vero Havercamp., qui Augustiniana minime agnoscens, tamquam Orosiana omnia venditavit. Ita ille. Extrahens consequenter longum, ut ait, excerptum, id collocat in appendice ad Tractatum.*

A de qua vertitur quæstio: sed quod dicit et negligentia suæ potius imputari, quod non est sine peccato, bene quidem dicit, sed dignetur inde et orare Dominum, ne illi hæc iniqua negligentia dominetur. Quam rogabat quidam quando dicebat: *Itinera mea dirige secundum verbum tuum, et ne dominetur mihi omnis iniquitas* (Psal. cxviii, 155): ne dum suæ diligentia quasi propriis viribus fidit, neque hic ad veram justitiam, neque illic, ubi sine dubio perfecta desideranda est et speranda, perveniat.

34. Et illud quod eis a quibusdam dicitur, nusquam esse scriptum his omnino verbis, posse esse hominem sine peccato, facile refellit: quia non tibi est quæstio, quibus verbis dicatur quæque sententia. Non tamen fortasse sine causa, cum aliquoties in Scripturis invenitur, homines dictos esse *sine querela* (Luc. i, 6): non invenitur, qui dictus sit sine peccato: nisi unus solus, de quo aperte dictum est, *eum qui non noverat peccatum* (II Cor. v, 20). Et eo loco ubi de sacerdotibus sanctis agebatur. *Etenim expertus est omnia, secundum similitudinem sine peccato* (Heb. iv, 15): in illa scilicet carne, quæ habebat similitudinem carnis peccati, quamvis non esset caro peccati. Jam illud quomodo accipiendum sit: *Omnis qui natus est ex Deo non peccat, et non potest peccare, quia semen ejus in ipso manet* (I Joan. iii, 9): cum ipse apostolus Joannes, quasi non sit natus ex Deo, aut eis loqueretur, qui nondum essent nati ex Deo, aperte posuerit. *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est* (I Joan. i, 8): in libris quos ^e ad Marcellium de hac re scripsi, sicut potui explicare curavi. Et illud quod dictum est, *Non potest peccare*, pro eo dictum est, ac si diceretur, non debet peccare: non improbanda mihi videtur hujus assertio. Quis enim insanus dicat debere peccari, cum ideo sit peccatum, quia non debet fieri?

35. Sane quod apostolus Jacobus ait: *Linguam autem **624** nullus hominum domare potest* (Jacob. iii, 8):

Nobis vero videtur sat admonere de casu lectorem, Gallandii ceterum notas non prætermisuri.

^b Edit. BB. opp. Aug. tom. X, lib. de Natura et Gratia cap. 13, *in eadem fide*. Sed Orosiana lectio magis accedit ad textum Pauli. Gal. iii, 23. GALLAND.

^c *Proficientium... proficientes*. Sic legimus cum BB.; et Schottus quem assectatur Havercampus, *Proficientium... proficiscentes*: mendose ut videtur. GALLAND.

^d *Quod ei. Am., Er.* et plerique mss. hic et cap. seq., *quod eis*. BENED. — Atque ita sane legunt Schot. et Havercamp. GALLAND.

^e *Deum*. Sic BB. Schottus vero cum Havercamp., *Dominum*. Mox iidem male, *Quam rogabat... et ne dominetur*. GALLAND.

^f *Ibi... quæcumque*. BB. sequimur. Schottus quoque recte habet *ibi*. Male Havercampus, *tibi*. Uterque vero editor quæque. GALLAND.

^g *Ad Marcellinum*. Lib. II de Peccat. Meritis et Remiss. cap. 8. Mendose Schottus *ad Marcellium*: quem errorem facile corrigere poterat Havercampus, simulque advertere non licet Orosium; sed Augustinum loqui. GALLAND.

non mihi videtur ita intelligendum, ^a « quasi per exprobrationem dictum, tamquam diceretur : Ergone linguam nullus hominum domare potest? Tamquam objurgans et dicens : Domare feras potestis, linguam non potestis? Quasi facilius sit linguam domare, quam feras. » Non puto quod iste sit sensus in hoc loco. Si enim id sentiri vellet de facilitate domandæ linguæ, cætera sequerentur in bestiarum comparatione. Nunc vero sequitur : « Inquietum malum, plena veneno mortifero » utique nocentiore, quam bestiarum atque serpentum. Nam illud carnem interficit : hoc vero animam. *Os enim quod mentitur, occidit animam (Sap. 1, 14)*. Non ergo quasi id esset facilius, quam mansuetactio bestiarum sanctus Jacobus illam sententiam pronuntiavit, aut ea voce voluit pronuntiari : sed potius ostendens, quantum sit in homine linguæ malum, ut a nullo homine domari possit, cum ab hominibus domentur et bestie. Neque hoc ideo dixit, ut hujus in nos mali dominationem per negligentiam permanere patiamur : sed ut ad domandam linguam divinæ gratiæ poscamus auxilium. Non enim ait : Linguam nullus domare potest, sed *nullus hominum* : ut cum domatur, Dei misericordia, Dei adjutorio, Dei gratia, fieri fateamur : conetur ergo anima domare linguam, et dum conatur, poscat auxilium : et oret lingua, ut domeatur lingua, donante illo qui dixit ad suos : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis (Matth. x, 20)*. Itaque præcepto facere commouemur : quod conantes et nostris viribus non valentes, adjutorium divinum precemur.

36. Proinde et ipse cum exaggerasset linguam malum, inter hæc dicens : *Non oportet fratres mei hæc ita fieri (Jac. 1, 10)* : continuo monuit, consummatis his, quæ hinc dicebat, quo adjutorio ista non fierent, quæ dixit fieri non oportere. *Quis sapiens, inquit, et disciplinatus inter vos? Ostendat ex bona conversatione operationem suam in mansuetudine sapientiæ. Quod si zelum amarum habetis et contentiones in cordibus vestris, nolite gloriari et mendaces esse adversum veritatem. Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica. Ubi enim zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum. Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, plena misericordiæ et fructibus bonis, non judicans, sine æmulatione (Ibid., 13-17)*. Hæc est sapientia, quæ linguam domat, desursum descendens, non ab humano corde prosiliens. An et istam quisque abro-

gare audeat gratiæ Dei, et tam superba vanitate ponet in hominis potestate? Cur ergo oratur, ut accipiat, si ab homine est, ut habeatur? An et huic orationi contradicitur, ^d ne fiat injuria libero arbitrio? Quod si sibi sufficit possibilitate naturæ ad implenda omnia præcepta justitiæ, contradicatur ergo et eidem apostolo Jacobo admonenti et dicenti : *Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat, et dabitur ei. Postulet autem in fide nihil hesitans (Jac. 1, 5, 6)*. Hæc est fides ad quam præcepta compellunt : ut lex imperet, fides impetret, ^e *In multis offendimus omnes (Jac. 1, 2)*. Non enim et hoc iste Apostolus alio modo pronuntiavit, sicut et illud quod ait : « Linguam nullus hominum domare potest. »

37. Nec illud quisquam istis pro impossibilitate non peccandi similiter objecerit quod dictum est : *Sapientia carnis inimica est Deo. Legi enim Dei non est subjecta, nec enim potest : qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt (Rom. viii, 7, 8)*. Sapientiam quippe carnis dixit, non sapientiam desursum descendentem : et in carne esse non eos, qui nondum de corpore exierunt, sed eos, qui secundum carnem vivunt, significatos esse, manifestum est. Non autem ibi est quæstio, quæ versatur. Illud est quod exspecto ab isto audire : ^f si qui secundum spiritum vivunt, et ob hoc etiam hic adhuc viventes jam quodammodo in carne non sunt, utrum gratia Dei vivant secundum spiritum, an sibi sufficiant, jam data cum ^g crearentur possibilitate naturæ in sua propria voluntate : *cum plenitudo legis non sit nisi charitas (Rom. viii, 10)*, et *charitas Dei diffusa sit in cordibus nostris (Rom. v, 5)*, non per nosmetipsos, sed *per Spiritum sanctum qui datus est nobis*. Tractat etiam iste de peccatis ignorantia, et dicit « hominem prævigilare debere ne ignoret, ideoque esse culpandam ignorantiam, quia id homo nescit negligentia sua quod adhibita diligentia **626** scire debuisset : » dum tamen omnia potius disputet, quam ut oret, ^h dicat : *Da mihi intellectum, ut discam mandata tua (Psal. cxviii, 75)*. Aliud enim est non curasse scire, quæ negligentia peccata etiam per sacrificia quædam legis videbantur expiari : Aliud intelligere velle, nec posse, et facere contra legem, non intelligendo quæ fieri velit : Unde admonemur petere a Deo sapientiam, *qui dat omnibus affluenter (Jac. 1, 5)* : utique his omnibus, qui sic petunt, et tantum petunt, quomodo et quantum res tanta petenda est.

38. « Divinitus tamen expianda esse peccata commissa, et pro eis Dominum exorandum » fateatur,

^a Ita Schottus. Gallandius addit, ex ed. BB., ut exponere voluit.

^b BB. et Galland., *simulatione*.

^c Et eam *superbissima vanitate*. Ita legunt BB. Uterque editor perperam, et tam *superba*. GALLAND.

^d BB., quibus assentit Galland., sic interpungi volunt, ne fiat injuria libero arbitrio, quod.

^e Hic Galland. cum BB. addit *pericopen, impetret. Per linguam enim quam nullus hominum domare potest, sed sapientia desursum descendens*. Subditque

notam : « Hæc improvide omittunt Schottus et Havercamp. Paulo ante apud ipsos, *fides impetret*, prætermissa conjunctione *et*, minus recte. »

^f BB. et Galland., *si possim eos qui*, etc.

^g Ita editor uterque. At BB. *creatur*, quod minus placet. GALLAND.

^h Hic item omittunt conjunctionem *et* Schottus et Havercamp. Iidem paulo post, *quæ fieri relis*. GALLAND.

propter veniam scilicet promerendam ; quia id quod factum est, facere infectum multum ab isto laudata potentia illa naturæ et voluntas hominis, etiam ipso fatente, non potest. Quare hac necessitate restat ut oret ignosci : ut autem adjuvetur ne peccet, nusquam dixit, non hic legi. Mirum de hac re omnino silentium, cum oratio Dominica utrumque petendum esse commoneat : et ut dimittantur nobis debita nostra, et ut non inducamur in tentationem (*Matth. vi, 12, 15*). Illud ut præterita expiantur : hoc ut futura vitentur. Quod licet non fiat, nisi voluntas adsit : tamen ut fiat, voluntas sola non sufficit. Ideo pro hac re, nec superflua, nec impudens Domino immolatur oratio. Nam quid stultius, quam orare ut facias, quod in potestate habeas ?

39. Jam nunc videte quod ad rem maxime pertinet, quomodo humanam naturam tamquam omnino sine vitio ullo sit, conatur ostendere : et contra apertissimas Scripturas Dei luctetur sapientia verbi, qua evacuatur crux Christi (*1 Cor. i, 17*). Sed plane illa non evacuabitur, ista potius sapientia subvertetur. Nam cum hoc ostenderimus, aderit fortasse misericordia Dei, ut et ipsum hæc dixisse pœniteat. « Primo, inquit, de eo disputandum est : quod per peccatum debilitata dicitur et immutata natura. Unde ante omnia quærendum puto, inquit, quid sit peccatum : substantia aliqua, an omni substantia carens nomen, quo non res, non existentia, non corpus aliquod, sed perperam facti actus exprimitur. » Deinde adjungit : « Credo ita est. Et si ita est, inquit, quomodo potuit humanam debilitare vel mutare naturam, quod substantia caret ? » Videte, quæso, quomodo nesciens nitatur evertere **627** medicinalium eloquiorum saluberrimas voces : *Ego dixi, Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi (Psal. xl, 5)*. Quid sanatur, si nihil est vulneratum, nihil sauciatum, nihil debilitatum atque vitiatum ? Porro si est quod sanetur, unde vitiatum est ? Audis conflentem, quid desideras disputantem ? *Sana, inquit, animam meam*. Ab illo quære unde vitiatum sit, quod sanari rogat : et audi quod sequitur : *quoniam peccavi tibi*. Hunc iste interroget, ab isto quærat, quod quærendum putat, et dicat : *O tu, qui clamas, sana animam meam, quoniam peccavi, quid est peccatum ?* Substantia aliqua, an omni substantia carens nomen, quo non res, non existentia, non corpus aliquod, sed tantum perperam facti actus exprimitur ? Respondit ille : « Ita est, ut dicis. Non est peccatum aliqua substantia, sed tantum hoc nomine perperam facti actus exprimitur. » Et contra iste. Quid ergo clamas, *sana animam meam quoniam peccavi tibi ?* Quomodo potuit vitari anima tua ? ^c Medico indiget : quia sana non est. Omnia

^a BB. et Galland., *inferamur*.

^b BB. et Galland., *omnino substantia*.

^c Hæc ex citato Augustini libro cap. 3, quæ ut præcedentibus consociaret excerptor, Augustiniana contraxit. Sic enim S. Doctor sub linem cap. 19, *quomodo potuit vitari animam tuam, quod substantia caret ?* GALLAND.

quidem bona quæ habet in formatione, vita, ^d sensu, mente, a summo Deo habet, creatore et artifice suo, vitium vero quod ista naturalia bona contenebrat et infirmat, ut illuminatione et curatione opus habeat, non ab inculpabili artifice contractum est, sed ex originali peccato quod commissum est libero arbitrio : ac per hoc natura pœnalis ad vindictam justissimam pertinet. ^e Si enim jam sumus in Christo nova creatura (*II Cor. v, 17*) : tamen *eramur natura filii iræ sicut et cæteri. Deus autem qui dives est in misericordia propter multam dilectionem, qua dilexit nos cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo : cujus gratia sumus salvi facti.* (*Ephes. ii, 2-5*).

40. Hæc ^f igitur gratia Christi, sine qua nec Infantibus nec ætate grandes salvi fieri possunt, non meritis redditur, sed gratis datur : propter quod et gratia nominatur : *Justificati, inquit, gratis, per sanguinem ipsius (Rom. iii, 24)*. Unde hi qui non per illam liberantur, sive quia audire nondum potuerunt, sive quia obedire noluerunt, sive etiam cum per ætatem audire non possent, lavacrum regenerationis quod accipere possent, per quod salvi fierent, **628** non acceperunt, juste utique damnantur : quia sine peccato non sunt, vel quod originaliter traxerunt : vel quod malis moribus addiderunt. *Omnes enim peccaverunt, sive in Adam, sive in seipsis : et egent gloria Dei (Ibid., 23)*.

41. Universa igitur massa pœnas debet. Et si omnibus debitum damnationis supplicium redderetur, non injuste proculdubio redderetur. Qui ergo inde per gratiam liberantur : non vasa meritorum suorum, sed vasa misericordiæ nominantur. Cujus misericordiæ ? nisi illius qui Christum Jesum misit in hunc mundum peccatores salvos facere (*1 Tim. i, 15*), quos præscivit et prædestinavit, et vocavit, et justificavit, et glorificavit (*Rom. viii, 29, 30*). Quis igitur usque adeo dementissime insanat, ut non agat ineffabiles gratias misericordiæ, quos voluit, liberantis, qui recte nullo modo possent culpæ justitiam, universos omnino damnantis : Hoc si secundum Scripturas sapiamus, non cogimur contra Christianam gratiam disputare, et ea dicere, quibus demonstrare conemur naturam humanam neque in parvulis medico indigere, quia sana est, et in majoribus sibi ipsam ad justitiam si velit, posse sufficere. Acute ipsi videntur hæc dicere : sed *in sapientia Verbi, qua evacuatur crux Christi (1 Cor. i, 17)*. *Non est ista sapientia desursum descendens (Jac. iii, 15)*. Nolo quod sequitur dicere, ne amicis nostris quorum fortissima et ^g acerrima ingenia, non in perversum, sed in directum currere volumus, facere existimemur injuriam.

^d BB. et Galland., *sensibus*.

^e BB. legendum *etsi* conjiciunt. GALLAND.

^f Ita Schottus. BB. et Galland., *Illec autem*.

^g *Celerrima*. Sic BB. Quæ quidem lectio concinit cum seq., *currere*. At Schott. et Flavericamp., *ucerrima*. GALLAND.

42. Quanto igitur ^a majore zelo accensus est libri A hujus quem misistis conditor, adversus eos qui peccatis suis patrocinium de natura humane infirmitatis perquirunt : tanto et multo ardentiore zelo nos oportet accendi, ne evacuetur crux Christi : Evacuatur autem, si aliquo modo præter illius sacramentum ad justitiam vitamque æternam perveniri posse dicatur, quod in libro isto agitur, nolo dicere ab sciente, ne illum qui eum scripsit, ne Christianum quidem habendum judicem, sed ^b quidem magis credo a nesciente, magnis sane viribus, sed eas sanas volo, non quales phrenetici habere consueverunt. Nam prius distinguit, « aliud esse quærere an possit aliquid esse quod ad solam possibilitatem pertinet: aliud, utrumne sit. » Hanc distinctionem veram esse nemo ambigit : consequens enim est, **629** ut quod est, esse potuerit : non est autem consequens, ut, quod esse potest, etiam sit. Quia enim Dominus Lazarum suscitavit, sine dubio, potuit : ^c quia vero Judam non suscitavit, numquid dicendum est, non potuit? Potuit ergo, sed noluit. Nam si veluisset, etiam hoc eadem potestate fecisset : quia *et Filius, quos vult vivificat* (Joan. v, 21). Sed hac distinctione vera atque manifesta quo tendat, et quid efficere conetur, advertite. « Nos, inquit, de sola possibilitate tractamus : de qua nisi quid certum constiterit, transgredi ad aliud gravissimum esse atque extra ordinem ^d dicimus. » Hoc versat multis modis et sermone diuturno : ne quis eum aliud, quam de non peccandi possibilitate quærere existimet. Unde inter multa quibus id agit, etiam hoc dicit. « Idem iterum repeto. Ego ^C dico posse esse hominem sine peccato. Tu quid dicis? Non posse esse hominem sine peccato? De posse, et non posse : non de esse, et non esse contendimus. » Deinde nonnulla eorum, quæ adversus eos de Scripturis proferri solent, ad istam quæstionem non pertinere, in qua quæritur, possitne an non possit homo esse sine peccato, jam commemorat : « Nam nullus, inquit, *mundus est a sorde* (Job. xiv, 4, *sec. LXX*), et *non est homo, qui non peccet* (III Reg. viii, 46), et *non est justus in terra* (Eccl. vii, 21), et *non est, qui faciat bonum* (Psal. xiii, 4), et cætera his similia, inquit, ad non esse, non ad non posse proficiunt. Hujusmodi enim exemplis ostenditur, quales homines quidam tempore aliquo fuerint : non quod aliud esse non potuerint. Unde et jure inveniuntur esse culpabiles. Nam si idcirco tales fuerunt, quia aliud esse non potuerunt, culpa carent. »

43. Videte quid dixerit. Ego autem dico parvulum natum in eo loco, ubi ei non potuit per ^e baptismum

^a BB. et Galland. omittunt *majore*.

^b Ita Schottus. BB. et Galland., *sed quod*.

^c Hunc locum laudatum explicatumque a Petro Lombardo in 1 Sent., dist., 43, cap. ult., movent BB. GALLAND.

^d BB. et Galland., *ducimus*.

^e BB. et Galland. addunt vocem *Christi*. Ut nos Schottus.

^f Puto scribendum, *scilicet sine illa*, etc. HAVERCAMP. — BB. et Galland., *evacuare sine illa*.

subveniri morte præventum, idcirco talem fuisse, id est, sine lavacro regenerationis exisse, quia esse aliud non potuit. Absolvat ergo eum et aperiat ei contra sententiam Domini regnum cælorum (Joan. iii, 1). Sed non eum absolvit Apostolus, qui ait : *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt* (Rom. v, 12). Recte ergo ea damnatione, **630** quæ per universam massam currit, non admittitur, in regnum cælorum : quamvis Christianus non solum non fuerit, sed nec esse potuerit.

44. Sed ^e non damnatur, inquit, quia in Adam peccasse omnes, non propter peccatum nascendi origine attractum, sed propter imitationem ^d dictum est. Si ergo ideo dicitur Adam auctor omnium, qui subsecuti sunt, peccatorum, quia primus in hominibus peccator fuit : cur non potius Abel, quam Christus, ponitur caput hominum justorum, quia primus in hominibus fuit justus? Sed de infante non loquor. Juvenis vel senex in ea regione defunctus est, ubi non potuit Christi nomen audire, potuit fieri justus per naturam et liberum arbitrium, an non potuit? Si potuisse dicunt, ecce quod est crucem Christi evacuare, ^f si sine illa quemquam per naturalem legem et voluntatis arbitrium justificari posse contendere (I Cor. i, 17). Dicamus et hic, *ergo Christus gratis mortuus est* (Gal. ii, 21). Hoc enim omnes possent, etiamsi mortuus ille non esset. Et, si ^g justus essent, quia vellent, essent : non, quia justus esse non possent : Si autem sine Christi gratia justificari omnino non potuit, etiam justum, si audet, absolvat secundum verba sua : « quia idcirco talis fuit, quod alius esse non potuit, culpa caruit.

45. Sed objicit sibi quasi ab alio dictum, et ait : « Potest quidem esse, sed per Dei gratiam. » Deinde, velut respondendo, subjungit : « Ago humanitati tuæ gratias, quod assertionem meam, quam dudum oppugnabas, non modo non oppugnare aut ^h non confiteri solum contentus non es, verum etiam non refugis comprobare. Nam dicere, potest quidem, ⁱ sed per illum, aut per illud, quid aliud est, quam non solum consentire quod posset esse, verum etiam quomodo vel qualiter posset ostendere? Nullus itaque magis alius rei possibilitatem approbat, quam qui ejus etiam qualitatem fatetur, quia nec absque re qualitas esse potest. » Illis dictis : iterum sibi objicit. « Sed tu, inquires, hoc in loco Dei gratiam, quandoquidem eam non commemoras, videris abnuere. » Deinde respondet : « Egone abnuo, qui rem

^g *Injusti*. Ita BB. ; sed Schott. et Havercamp., *justi*. Mox, *quia idcirco*, absque *si*. Et paulo post, *sed per Dei gratiam*, omisso *inquires*. Hæc omnia ex BB. edit. restitimus. GALLAND.

^h Ita Am., Er. et aliquot mss. Sic quoque Schottus. BB. autem et Galland., *aut non confiteri*.

ⁱ Ita Schottus. BB. et Galland., *sed per illud aut illud*. Mox idem *quod possit esse... vel qualiter possit*. Et paulo post, *alicujus rei*.

confitendo, confitear necesse, et per quod effici res potest: an tu, qui rem negando, et quidquid illud est, per quod res efficitur, procul dubio negas? Oblitus est jam se illi respondere, qui rem non negat, cujus objectionem paulo ante proposuerat, dicentis: «Potest **631** quidem esse, sed per Dei gratiam.» Quomodo ergo illam, pro qua iste multum laborat, possibilitatem negat, qui ^a etiam dicit: «Potest esse, sed per Dei gratiam?» Verumtamen quia isto dimisso, qui rem jam confitetur, agit adhuc adversus eos, qui negant esse possibile hominem esse sine peccato, quid ad nos? Contra quos vult agat, dum tamen hoc confiteatur, quod impietate sceleratissima negatur, sine gratia Dei hominem sine peccato esse non posse. Dicit ergo, «Sive per gratiam, sive per adjutorium, sive per misericordiam, et quidquid illud est, per quod esse homo absque peccato potest, confitetur, quisquis rem ipsam fatetur.»

46. Fateor dilectioni vestræ cum ista legerem, lætitia repente perfusus sum, quod Dei gratiam non negaret, per quam solam homo justificari potest, hoc enim in disputationibus talium maxime detestor et horreo, sed pergens legere cætera, primo ex datis similitudinibus cœpi habere suspectum. Ait enim: «^b Nunc si dixerō, homo disputare potest, avis volare, lepus currere, et non etiam per quæ hæc effici possint commemoravero, id est, linguam, alas, pedes: num ego officiorum qualitates negavi, qui officia ipsa confessus sum?» Videtur certe hæc eum commemorasse, quæ natura valent, creata sunt enim hæc membra hujusmodi naturis, lingua, alæ, pedes, non tale aliquid posuit, quale de gratia intelligi volumus, sine qua homo non justificatur: ubi de sanandis, non de instituendis naturis agitur. Hinc jam ^c ego sollicitus cœpi legere et cætera, et me non falso comperi suspicatum: quo priusquam veniam, videte quid dixerit. Cum tractaret quæstionem de differentia peccatorum, et objiceret sibi, «^d quod quædam sæpe irruant, non posse cuncta vitari;» negavit debere «argui, ne levi quidem correptione, si vitari omnino non possunt:» Scripturas utique non advertens novi Testamenti ubi ^e didicimus], sicut Apostolus ait: *Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic (Rom. ix, 20)?* Infirmi- tatis ei querela propriæ virtutis ambitio est, quoniam occulte adjutorium Dei fastidit, qui peculiarem fortitudinem querit. Et hic diabolus est, qui dicit, viribus faciam. Ego autem secundum Apostolum, **632** *gloriabor semper in infirmitatibus meis (II Cor. xii, 9):* ut semper dicat cor meum Deo: *In velamento alarum tuarum exultabo, adhæsit anima mea post te: me suscepit dextera tua (Psal. lxxii, 8).* Unde et scriptum

^a Ita Schottus. BB. et Galland., *ei jam.*

^b Ita Schottus. BB. et Galland., *Nam.*

^c Hic quoque Schottus assentimus. Galland. vero BB. sequens, *ergo.... legere cætera.*

^d Ed. BB. legit aliter hunc locum, scilicet, quod quidam dicunt, levia quædam peccata ipsa multitudine, quod sæpe irruant, etc. Sic quoque habent Schott. et Galland., qui differentiam memorans di-

est: *Postulationes vestræ innotescant coram Deo: et pax Dei quæ superat omnem mentem, custodiat corda et corpora vestra in Christo Jesu (Philipp. iv, 6, 7).* Habeo itaque infirmitatem: et gaudeo in cognitione infirmitatis meæ. *Cum enim infirmor, tunc potens sum (II Cor. xii, 10):* potentem invocando Deum, qui me exaudit infirmum, qui nobis fidelissime remisit: *Ego autem vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi (Math. xxviii, 20).* Peculiare opus infirmitatis est, in omni loco semper orare, ut omnipotens Deus, qui spondit non deserere, etiam juvare non cesset. Ecce enim Scriptura clamat infirmis: *Querite Dominum et confirmamini: querite faciem ejus semper (Psal. civ, 4).* Cui respondet vera et pia confessio: *Ecce sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nostri (Psal. cxxii, 2).* Magna et certa est de perfectione fiducia, cum omnipotens facit quod optat infirmus. Rursusque magna et certa est de confirmatione securitas, cum omnipotens servat, nec perdit infirmus, sicut scriptum est: *Ei autem qui potest omnia abundantius facere quam petimus et intelligimus, secundum virtutem qua operatur in nobis: ipsi gloria in Christo Jesu (Ephes. iii, 20, 21).* Quamobrem admonet Apostolus: *Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram: mortui enim estis et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso, in gloria (Coloss. iii, 2-4).*

47. Vitæ fructus est sanctitas: sanctitas vero est, esse sine peccato. Si ergo incorruptionis gloria abscondita est ab omnibus hominibus in hoc tempore, tu quomodo hoc eodem tempore ipsa incorruptione posse te superindui gloriaris? Sicut enim corruptionis principium fuit homini declinare in peccatum, ita incorruptionis initium erit, non habere peccatum. Quis ergo illud ante iudicium Dei abscondit, aut de sinu Christi abstulit, et tibi tradidit? An forte quia non meretur eam **633** in futuro de manu Domini intelligis? Hæc præsummus instruit Paulus, et dicit: *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem: tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoriam. Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors stimulus tuus? Stimulus autem mortis peccatum est (I Cor. xv, 54-56).* Per quod ostendit Apostolus, nullo modo eatenus quemquam insultare posse morti atque peccato, donec mortalitatem immortalitas, et corruptionem incorruptio consequatur: et ubi infirmitate deleta virtus perfecta succedit, ubi non erit masculus et femina, sed erunt omnes similes angelis Dei. Porro autem si quis jam in tantum cumulum sanctitatis exerescit, ut vivens in hac carne, vel masculum se

cit: «At Havercampus, quod quædam sæpe irruant, etc. Scilicet perperam quædam pro quidam, atque intermedia usque ad sæpe irruant oscitanter ommissa.»

^e Dicimus. Ita BB., qui tamen conjiciunt legendum *dicimus.* Schott. et Havercamp., *didicimus.* Post *dicimus,* statim legimus apud Augustinum, *hanc esse intentionem,* etc., quæ initio hujus excerpti habentur, ut eo loci monuimus. GALLAND.

esse, vel feminam nesciat, si jam plenissima sui puritate percepta, nec habens vestimenta sordida, similis est angelis Dei, et si jam illa quæ promissa est sanctis in speciem solis claritate circumdatur, digne hanc perfectionem non voce, sed habitu profiteatur. Verumtamen præsumptio ista perditio est: quin potius huiusmodi homini expedit, ut non suum cor, sed Paulum, magistrum gentium, audiat et sequatur, simulque oret cum eo, cui oranti respondeat Dominus: *Sufficit tibi gratia mea: virtus autem in infirmitate perficitur* (II Cor. xii, 9).

48. Itaque quod solum et in quo solo liberum arbitrium proficit: præbeat se unusquisque nostrum Deo terram voluntariam: *Dei autem agricultura sumus: Dei ædificatio sumus* (I Cor. iii, 9). Mittat in agrum suum semen verbum, credat in corde, ipse plantet, ipse riget, ipse fecundet, ipse tribuat incrementum, qui est verus agricola. Quod solum tamen in nobis potest voluntaria devotio, ad continentiam in se radicem seminis et nutriendos uberes partus fideliter subministret, semperque orationibus suis agricolam suum, ne inimicus zizania supereminare possit, exsuscitet. Hæc sit ejus in opere Dei cooperatio, cum spe non dubia et charitate sincera. Ait enim Dominus Jesus: *Ego sum vitis, vos estis palmites* (Joan. xv, 5): quodcumque habet, de vite habet. *Non enim, inquit Apostolus, tu radicem portas, sed radix te* (Rom. xi, 18). Quid se ergo extollit **634** in fructibus, qui videntur in eo, cum totum perti-

^a Forte titillantur. SCHOTT.

neat ad vitem, non solum ut possit, verum etiam ut sit? Alioquin excidetur et in ignem mittetur (Matth. iii, 10). Non enim palmes, sed vitis potest: et quod vitis potest, palmes ostendit. Sufficit ergo unicuique ut habeat. At vero unde et ubi habeat, et humiliter agnoscat, et patienter expetat: ne dum non habet, et habere se credit, id ipsum quod habet auferatur ab eo. Primum hominem peccantem de paradiso ejecit Deus, deinde in cruce credentem primum in paradysum Christus induxit. Merito ergo quamdiu in paradiso non sum, et in terra peregrinationis Adæ maneo, sine peccato me esse non credo. Si autem in paradysum gratia Dei traductus fuero: ibi perfectione mea, et morte superata, peccatoque deleta, æternam in conspectu Dei potentiam ejus gloriam prædicabo. **B** Hæc ergo ut potui, beatissimi sacerdotes, causa fidei et simplicitatis exposui. Non mihi succenseant, qui læserunt, si in aliquo per comparationes nominum ^a titulantur. De quæstionibus vero æquanimiter ferant, magisque, si timorem Dei habent, gaudeant responsum fuisse quod verum est. Ego, teste Jesu Christo, odisse me fateor hæresim, non hæreticum: sed, sicut justum est, interim propter hæresim, hæreticum vito: quia et prohibui, et corripui. Deletetur et damnet, ore pariter ac manu, et cunctis fraternitatis vinculo hærebit: quia scriptum est: *Iniuriam onera vestra portate: et sic adimplebitis legem Christi* (Matth. xiii, 12).

OROSII AD AUGUSTINUM

CONSULTATIO SIVE COMMONITORIUM

DE ERRORE PRISCILLIANISTARUM ET ORIGENISTARUM.

(Non habetur in ed. Havercampi hæc Consultatio, quam excerptimus cum notis ex Gallandii Biblioth. tom. IX.)

Beatissimo patri AUGUSTINO episcopo Orosius.

1. Jam quidem suggesteram sanctitati tuæ, sed Commonitorium suggestæ rei tunc offerre meditabar, cum te expeditum animo ab aliis dicendi necessitatibus esse sensissem. Sed quoniam domini mei, filii tui, Eutropius et Paulus episcopi, eadem qua et ego ^a puer vester, salutis omnium utilitate permoti, commonitorium jam dederunt de aliquantis hæresibus, nec tamen omnes significarunt; necesse fuit me festinato edere et coacervare in unum omnes perditionum arbores cum radicibus et ramis suis, et offerre ignienti spiritui tuo, ut tu viso agmine perspectaque nequitia, permetiaris ^b quam possis dispositionem adhibere virtutis. Tu tantum, beatissime

^a Forte, presbyter.

^b Vaticani codices, qua possis dispositione studium adhibere virtutis.

C pater, malignas aliorum plantationes vel insertiones erue atque succide, et veram sparge sementem, nobis de tuis fontibus rigaturis. Ego testem Deum spondeo, et incrementum operis tui spero, quia terra illa quæ nunc ingratos fructus ^c insincere exhibet, si eam de manna illo recondito tu apud me mandando et replendo visitaveris, usque in centesimum fructum profusa aliquando liberius ubertate proficiet. Per te Dominus Deus noster, per te, inquam, beate Pater, quos castigavit in gladio emendet in verbo. Ad te per Deum missus sum; de te per eum spero, dum considero qualiter actum est, quod huc venirem. Agnosco cur venerim: sine voluntate, sine necessitate, sine consensu de patria egressus sum, occulta quadam vi actus, donec in istius

^c Editi, in sincera cultura exhibet, si eandem anno illo recondito apud te mandando. Castigantur subsidio meo. Sigiraminensis, seu S. Cigiranni.